

Mustafa Kara ile Türkiye’de Tasavvuf Tarihi Çalışmaları Üzerine

Mustafa Kara 1951 yılında Rize/Güneyce’de doğmuş ve öğrenimine İstanbul İmam Hatip Okulu ve Kayseri Yüksek İslam Enstitüsünde devam etmiştir. 1977 yılında Bursa’daki Yüksek İslam Enstitüsü Tasavvuf Tarihi Bölümünde asistan olarak göreve başlamıştır. 1983 yılında “İbn Teymiyye’ye Göre İbn Arabî” konusunda yazdığı teziyle doktor olmuş, 1989 yılında doçent ve 1994 yılında da profesör olmuştur. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde uzun yıllar görev yapmış ve aynı fakülteden emekli olmuştur. Temel çalışma alanı Tasavvuf Tarihi’dir. Tasavvuf Tarihi konusunda pek çok eser kaleme almıştır.

Eserleri (Telif/Tercüme/sadeleştirme/yayına hazırlama)

1. *Tekkeler ve Zaviyeler*
2. *Türkistan’ın Işığı Necmeddin-i Kübra*
3. *Necmeddin Kübra-Tasavvufî Hayat (Tercüme)*
4. *İbn Ataullah İskenderî Tasavvufî Hikmetler (Tercüme)*
5. *Bursa’da Tarikatlar ve Tekkeler*
6. *Bursa’nın ve Balkanların Gönül Sultanları (Hattat M. Şahin ile)*
7. *Bursa’da Kırklar Meclisi*
8. *Eşrefoğlu Rumi*
9. *Niyâzi-i Mısri*
10. *Üftâde*
11. *Şaban-ı Veli*
12. *Şemseddin Ulusoy Saklı Tarihin Muhafızı*

13. *Şemseddin Mısrî, Mesârr-ı Şemsî Mevlid*
14. *Şemseddin Mısrî, Gülzâr-ı Mısrî: Niyâzî-i Mısrî ve Bursa Mısrî Dergâhu (Serhat Gültaş ile)*
15. *Şemseddin Mısrî, Yâdigâr-ı Şemsî: Bursa Dergahları (Kadir Atlansoy ile)*
16. *Şemseddin Mısrî, Dildâr-ı Şemsî: Niyazî-i Mısrî'nin İzinde Bir Ömür Seyahat (Yusuf Kabakçı ile)*
17. *Buhara Bursa Bosna*
18. *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*
19. *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve tarikatlar*
20. *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*
21. *Dervişin Hayatı Sufinin Kelamı*
22. *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*
23. *28 Şubat Öncesi ve Sonrası Türkiye'de Dinî Hayat*
24. *Miraciyye ve Bursalı Safiye Hanım'ın Vakfiyesi*
25. *Tanzimattan Cumhuriyete Derviş Tekke ve Hüziin*
26. *Kalem Kitap Kütübhane*
27. *Tasavvuf Kültürü*
28. *Gençlerle Gönül Gönüle*
29. *Mir-i Büdelâ veya Kediler Tekkesi*
30. *Bursa'lı Akif Efendi veya Kadınlar Mevlidi*
31. *İstiklâlimizin Bülbülü Mehmet Âkif*
32. *Kâmil Kepecioğlu, Bursa Kütüğü (Heyet ile)*
33. *İsmail Fenni Ertuğrul, Vahdet-i vücûd ve İbn Arabî*
34. *Ferid Kam, Vahdet-i vücûd*
35. *Kâtip Çelebi, Mizânü'l-Hak (Süleyman Uludağ ile)*
36. *Lâmîî Çelebi, Evliya Menkıbeleri (Süleyman Uludağ ile)*
37. *Gönül Kâbesini Tavaf Etmek*
38. *Bursa'da Dinî Kültür*
39. *Dünden Bugüne Bursa'da Tasavvuf Kültürü (Y. Oğuzoğlu - B. Demirağ ile)*
40. *Hüseyi Vassâf Bursa Hatırası (B. Kemikli ile)*
41. *Ehl-i Beyt Kerbelâ ve Mersiye (H. Algül ile)*
42. *En Güzel Örnek Hz. Muhammed (H. Algül ile)*
43. *Buhara'dan Bursa'ya Emir Sultan (H. Algül ile)*
44. *Yazarlık Hayatının 50. Yılı Ajandası*

45. *İslâm Dünyasında Minare Fotoğrafları*
46. *Bursa'nın Kalbi: Ulucami (B. Kemikli ile)*
47. *Kırkıncı Yıl Kitabı (UÜİF'nin 40. Yılı)*
48. *Peygamber Efendimizin Yüz Güzel İsmi (Hattat M. Şahin ile)*
49. *Süleyman Çelebi ve Mevlid (B. Kemikli ile)*
50. *Yıldırım'ın Huzurunda Nureddin Topçu*

Hocam akademik olarak tasavvuf alanına girişiniz, tabii eğitim sürecinizle birlikte ilkokul, ortaokul ve üniversite ile birlikte ele alabilirsek, nasıl oldu?

Evet, bu soru takdir buyurursunuz ki daha önceki zamanlarda da benzenize sorulmuş bir sorudur. Yaşınız 70 olunca birçok soru mükerrer oluyor, daha önce sorulmuş oluyor, bu da cevap açısından işi kolaylaştırıyor biraz. Şimdi bu sorunuza benzeniz birkaç yıldan beri üç kelimeyle cevap veriyorum. Kader, Peder, Fener... Kader maddesini açmaya gerek yok. O bilinen bir şey veya bilinmeyen sır. Peder maddesini de tahmin edersiniz yani babam. *Babam, hocam, meslektaşım*. Bir broşür var özel "aile içi" broşürdür bu. Adı böyle: Babam Hocam Meslektaşım. Tabii ki ikinci sebep babamdır. Babam bir din görevlisidir. 30 yıl görev yaptıktan sonra emekli olmuş ve 2011 yılında âlem-i cemâle intikal etmiştir. İlkokuldan sonra hafızlığı onun yanında tamamladım. Biz üç kardeşiz. İsmail küçüğümüzdür, bir de ortancamız var; üçümüzü de hafız yaptı ve meslektaş olma şartını koştu. Üçümüzü de İmam Hatip'e gönderdi. Şüphesiz pederin bu yönlendirmesi önemli ama tabii ki bundan da önemli olan pederin ahlakıdır ama ondan ne kadar nasiplendik o bahs-i diğer. Gerçekten güzel bir ahlak sahibiydi.

Esas açmamız gereken üçüncü madde, Fener maddesi. Bu biraz kafiye olsun diye böyle oldu ve anlaşılması ilk planda biraz zor. Aslında Fener'le İstanbul İmam Hatip Okulu'nun olduğu semti kastediyorum. Yani 1964-70 yılları arasında İstanbul İmam Hatip okulunda okudum ve o zaman için İstanbul'da bir tane İmam Hatip var. Bu da Fener semtinde. O zaman mektup zarflarımızı öyle yazıyorduk: İmam Hatip Okulu Sınıf 2-B Fener / İstanbul. Bu Fener'le neyi kastediyoruz? Fener'le aslında iki şeyi kastediyorum. Bir; bu okuldaki hocalarım ve dolayısıyla İstanbul kültür muhitini kastediyorum. Yani İstanbul'a geldim. Bu meslek hayatımın çok önemli bir ayağı ve akademik hayatımın da o gün için böyle bir tespitimiz yoksa da şimdi bugünden düne doğru bakınca akademik hayatımın da aslında nüveleri/ tohumları orada. Tasavvuf tarihine doğru yürüyüşümün ilk adımları orada. O da kader maddesine giriyor haliyle. Ve geçen ay âlem-i cemâle intikal eden Emin Işık Hocam. Benzeniz 1964'te İstanbul İmam Hatip'ine gittim, o da o yıl oraya geldi. Onun da öğretmenliğe başlaması aynı yıl. Benim için mühim şahsiyetlerden biri. Beni *Hareket* camiasıyla tanıştıran o. Nurettin Topçu'yla tanıştıran o. Dolayısıyla Fener'le birlikte çok değerli hocaların talebesi olduk. Büyük bir lütuf bu. İlahiyat

camiası denince hemen akla gelen Hayrettin Karaman orada öğretmenimiz; Bekir Topaloğlu, Saim Yeprem orada öğretmenimiz; Ahmet Kahraman, Âdil Teymur, İsmail Erünsal, Rahmi Yananlı öğretmenimiz; Ahmet Topaloğlu öğretmenimiz. Bunun gibi, birçoğunu sizin de tanıdığınız insanların rahle-i tedrisinden nasiplenmeye çalıştık. Çok mühim; bizim için yetiştirici bir dönemdir o ama tabii ki Fener’le birlikte anlattığımız bu öğretmen ayağının bir de kültür hayatı var: İstanbul’un kültürü; Çağaloğlu yokuşu; gazete, dergi ve konferanslar. O zaman televizyon gibi aletler olmadığı için kültürel hayatın atar damarlarından biri de konferanslardı. Değişik yerlerde verilen konferanslar. Bunlara gidiyorduk kendimizce. Bu İstanbul kültür hayatını açıklarken yine kendi maceramızı izah sadedinde üç kişi ve üç dergi öne çıkıyor. Bendenizin o gün bugün koleksiyonculuk tarafım da var. O gün bu gün dergi alırım. (Bugün de dergilerin birinci sayılarını biriktiriyorum. Şu anda 1600’ü geçtim birinci sayı olarak.)

Şimdi üç kişi ve üç dergi önemli hayatımda. Tabii ki bunlardan birincisi Nurettin Topçu’nun çıkardığı *Hareket* dergisi. *Hareket* dergisi bildiğiniz gibi 1939’da başlıyor çıkmaya. Ara veriyor, kapanıyor, açılıyor her dergide olduğu gibi ve 1966’da tekrar çıkmaya başlıyor. Ben o döneme yetişiyorum. Ocak 1966 birinci sayı. Emin Işık Hocamız vesilesi ile bu dergiyle de irtibat kurduk; tanışıyoruz artık dergiyi çıkaran gençlerle. Topçu, Erkek Lisesi’nde öğretmen o zaman. Biz orta dereceli okuldayız ama Ezel Elverdi, Mehmet Doğan, İhsan Sezal, Ebubekir Erdem, Tamer Şuer, Cemil Kıvanç, Muzaffer Civelek gibi ağabeyler üniversitede talebe. İki de asistan var o zaman. Tıp’ta Ercüment Konukman ve Hukuk’ta Hüseyin Hatemi. Böyle bir ortam, dergi çıkıyor ve her ay alıyoruz, okuyoruz. O vesileyle Topçu’yu tanıyoruz, sohbetleri olunca dinliyoruz. İkinci renkli kişi de tahmin edeceğimiz gibi Necip Fazıl Kısakürek ve *Büyük Doğu* dergisi. Tabii ki Topçu’dan birkaç yaş büyük, farklı bir yapıya sahip. Değişik aktiviteleri olan, mizacı/meşrebi farklı bir şahsiyet. Ve biz, *Büyük Doğu*’yu çıkaran Necip Fazıl’ın nerede bir konferansı varsa oradayız. Konferans gece ise gece, gündüz ise gündüz, böyle bir hal. O dergi de aynı şekilde kapanır, açılır. Bir açılır beş on sayı çıkar kapanır. Bir sene sonra tekrar başlar yirmi sayı çıkar kapanır. Bazen da kapatılır.

İmam hatip ortaokulunda Necip Fazıl ile ilişkisi olan hocanız var mıydı?

Doğrudan Necip Fazıl’ı bütün hocalarımız okuyordu o zaman ama mesela *Hareket*’le Emin Işık Hocamız beni doğrudan irtibatlandırdığı gibi biri yok. Belki de buna gerek bile kalmadı çünkü o çok daha flaş bir şahsiyet. Topçu biraz münzevi bir insan; ona ulaşmak zor ama Necip Fazıl tabii ki farklı, cerbezeli. Onun için özellikle “hadi gel Büyük Doğu’ya gidelim” diyen bir hocamız olmadı. Necip Fazıl’dan sonra üçüncü dergi de *Diriliş*’tir. Benim her ay düzenli aldığım dergiler bunlar, diğer birçok dergileri alıyorum, mesela *Varlık* dergisi de okuyorum o zaman ama her ay almıyorum, öyle bir şey. Bu üç dergiyi her ay düzenli alıyorum,

okuyorum ve bu üç kişiyi de tanıyorum bir şekilde. Topçu'yu da Necip Fazıl'ı da. Tabii ortaokul talebesiyiz neticede veya lise bir, iki. Böyle ikili ilişkimiz yok ama biliyoruz, okuyoruz yazılarını. Gazetelerde günlük yazılar yazıyor, onları okuyoruz.

Üçüncü kişi ise daha farklı bir karakter; Sezai Bey. Sezai Bey'de bu ikisinden farklı bir taraf var. O da hiç "piyasada" gözükmez. Bazen günlük gazetelerde yazı yazıyor ama konferans, seminer, sohbet. Kamuya açık böyle bir şey yok. Onunla da mesela bendeniz yayınevlerinde karşılaşıyordum. Onun kitaplarını değişik yayınevleri yayınladı. Mesela ilk kitaplarından birini Ötüken, birini Bedir, birini Çağaloğlu Yayınevi yayınladı. Diriliş yayınlarından önce farklı yayınevlerinden kitapları çıktı. Bir defasında onunla Çağaloğlu Yayınevi'nde karşılaşmıştım. Fakat Sezâi Bey'i 90'lı yıllarda her ay Bursa'da dinlemek varmış kaderde. Diriliş Partisini kurunca böyle bir tecelli oldu.

Şimdi bu üç dergi akademik hayatıma nasıl bir etki etti sorusuna cevap ararken de şunu söylüyorum. Bu üç dergi hakikaten benim ruh ve fikir dünyamın, meslekî çizgimin oluşmasında tesirleri oldu. Bunu da şöyle izah ediyorum. Bu dergiler, neşveleri farklı olsa da tasavvufî konulara sıcak bakan dergiler. Her dergi bu mesafede değil tasavvufa biraz daha farklı/soğuk bakan dergiler de var veya bu konuya hiç temas etmeyen dergiler de var. Fakat bu üç dergi ve dergileri yöneten bu üç kişinin meşreplerinde bir ortak nokta ararsak -bendeniz öyle diyorum- üçü de tasavvufa yakın şahsiyetler. Tasavvufî yazılar var, doğrudan tasavvufa ilgili mesela Mevlana'yla ilgili yazılarla karşılaşıyoruz. Necip Fazıl, Abdülhakim Arvasi'nin risalelerini neşrediyor. *Diriliş*'te Ekberî neşvede yazılar bulabiliyorsunuz. Dolayısıyla 60'lı yıllarda beni besleyen kitapların dışında dergi ve şahsiyet olarak bu üç kişiyi sayabilirim, söyleyebilirim. Bu da o Fener'in ikinci ayağı yani, İstanbul kültürü.

İstanbul İmam Hatip son sınıftayken artık yazı denemelerine de başladım. Sınıf gazetesinin dışında ilk yazım -onu bir talebem Betül Tarakçı buldu getirdi bu sene- 5 Ekim 1969'da *Bizim Anadolu* gazetesinde çıktı. Daha sonra kısa denemelerim *Hareket* dergisinde çıktı.

İlk yazımızdan sonra ilk kitabımızdan da bahsedelim. 1970'te imam hatip okulunu bitirdim, o zaman İlahiyat Fakültesi Türkiye'de bir tane, İmam Hatip'in İstanbul'da bir tane olduğu gibi. Ankara İlahiyat Fakültesi var. Altı tane de Yüksek İslam Enstitüsü var, Millî Eğitim Bakanlığına bağlı. Üniversiteye lise fark dersleri verilmeden girilemiyor. Dolayısıyla İmam Hatip Okullarından mezun olanlar Yüksek İslam Enstitülerine imtihanla girebiliyor. Kayseri'yi kazandık. Kayseri'ye gittim Kasım 1970'te; orada da enteresan bir tecelli oldu. Emin Işık'la nasıl aynı yıl İstanbul İmam Hatip okuluna gitmişsek Süleyman Uludağ hocamla da aynı yıl Kayseri'ye gittik, o hoca olarak geldi bendeniz talebe olarak. Bazen hocama böyle naz makamında konuşurken diyorum ki "ben Kayseri'ye gittim siz de benim için geldiniz". Elli yıldır onun asistanıyım. Ne mutlu bana! Hayatımda birçok ödül

aldım. Bunların en büyüğü emekli olduğum gün hocamın telaffuz ettiği şu altı kelimedir: “Benim en büyük eserim Mustafa Kara’dır”

Şimdi 15 Kasım 1970’te Kayseri’ye gittik okumaya başladık, yatılı imtihanını da kazandık, yatılı okuyoruz. O günlerde Ezel Ağabey’den bir mektup geldi. Ezel Ağabey derginin sahibi Topçu’nun Erkek Lisesinden talebesi, tıp fakültesinde de talebe. Bir sayfalık bir metinde diyor ki arkadaşlarla oturduk konuştuk ve herkese bir konu verdik. O sıralarda *Hareket*’te yazı yazan gençler, liseyi bitirmiş üniversiteye yeni girmiş gençler var, kim bunlar? Mesela biri Yaşar Nuri Öztürk *Hareket*’te tasavvufla ilgili yazı yazan kişi. Emin Işık zaten yazıyor. Biri Ali Bulaç, o yılların “*Hareket*’inde yazılan var. Ahmet Tabakoğlu mesela. İki farklı Mehmet Doğan, biri şimdiki Yazarlar Birliği’ndeki Mehmet Doğan. Bir de başka bir Mehmet Doğan var Kayserili. Şimdi, onları kastederek diyor ki “oturduk, konuştuk, herkese bir konu verdik, sana da tekkeleri verdik”. İlk mektup bu: TEKKELER. Böyle büyük harflerle ve kırmızı harflerle yazılı; o zaman daktiloda kırmızı şerit vardı.

Bir sayıya matuf bir şey değil herhalde değil mi hocam?

Hayır, araştırma konusu bu. Diyor ki, sana bu konuyu verdik çalışmaya başla! Yani Ahmet Tabakoğlu iktisatla ilgili yazılar yazacak. Yaşar Nuri Öztürk tasavvuf kültürüyle ilgili makaleler kaleme alacak. Mehmet Doğan’a yakın Cumhuriyet tarihi veriliyor -*Batılılaşma İhaneti* o yazıların kitaplaşmasıdır- (Ekim 1975). Dolayısıyla biz de görevimizi aldık. Yalnız şurası mühim. Bu görevi bendenize veren tıp fakültesinde bir talebe.

Ama ondan önce sizin tasavvufla ünsiyetiniz... yazılarınız...

O dergiler/denemeler dolayısıyla Ezel Ağabey de bir şeyler hissetmiş herhalde. Yani bir şeyler yazıyorum, karalıyorum ama henüz bu mektup geldiğinde belki o ilk denemem yayınlanmıştı. Benim *Hareket*’te çıkan ilk yazım “Onlar ve Biz”, Mayıs, 1971. Gazetelerdeki ilk yazım ise 5 Ekim 1969 tarihini ve *Kendimize Dönelim* başlığını taşıyor. O günlerin *Bizim Anadolu* gazetesinde. Dolayısıyla yazarlık hayatımızın 50. yılındayız. Bu konu ile ilgili Türkiye Yazarlar Birliği Bursa Şubesi’nin hazırladığı *Ajanda* kisve-i tab’a bürünmek üzere. Belki mektup da o 71’deki yazıdan sonra geldi. Çünkü ben 1970 Kasım’da Kayseri’ye gittim. İlgimi keşfetmiş herhalde. Bu görev gelince Kayseri’de birinci sınıfta öğrenciyim. Çalışmaya başladım ve ilk düşündüğüm konu tekkeler ve güzel sanatlar idi. Böyle bir makale yazmak için yola düştüm. Okumaya başladım, kitaplar, kütüphaneler... Ama ilk makalem bu olmayacak, “Tekkeler Üzerine” başlığıyla olacak *Hareket*’te. O “Tekkeler Üzerine”de genel bir değerlendirme yapıyorum. Fakat onu araştırırken bir kitap karşıma çıkıyor, o kitabı Kayseri’de bulamıyorum. Osman Nuri Ergin’in *Türkiye Maarif Tarihi*. Kayseri’de yok, oysa Yüksek İslam Enstitüsü Kütüphanesi de epey zengindi. Ne okulda var ne de il halk kütüphanesinde. Bu kitabı bulamadım,

Türkiye Maarif Tarihi'ni dipnotlarda görüyorum tekkelerden bahis varmış. 30'lu yıllarda çıkan bir kitap, malum o zaman ikinci baskısı yoktu. Neticede onu Konya'dan getiriyoruz bir başka yol bularak. Ondan sonra bu çalışmalar devam ediyor. Bir, iki, üç, beş ve 1974'te ben okulu bitirdiğimde -daha sonra *Tekkeler ve Zaviyeler* diye çıkacak olan kitabın- böylece omurgası yayınlanmıştı. O çalışmaya okulu bitirdikten sonra da devam ettim. Sonrasında askerliği Babaeski'de uzun dönem (18 ay) yaptım; o askerlik döneminde de konuyla ilgilendim. İstanbul'a gelip gitmem devam etti ve 1976'da o kitabı köyde daktilo ettim, ilk daktilomu da o zaman almıştım. 1976'da İspir Lisesine öğretmen olarak tayin oldum. Kitabı daktilo edip Ezel Ağabey'e gönderdim yani Dergah Yayınları'na. 1976'nın Eylül'ünde. Akabinde imtihan oldu burası [Bursa] için 1976'nın Kasım'ında. Yüksek İslam Enstitüsü tasavvuf tarihi asistanlığına atandım. Hocam Süleyman Uludağ da buraya gelmişti. Benden önce hocam Kayseri'den buraya gelmişti, o çağırıldı beni zaten. 1977'nin 22 Şubat'ında göreve başladım. 1977'nin Mayıs'ında *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler* basıldı, hocamın uzun bir takdim yazısıyla.

Güzel sanatlar fikri en baştan mı vardı? Bu ilişki hemen kurulabilecek bir ilişki değil öyle.

Doğru. Yani onun doğru cevabı ne olabilir? Tekkeler denince kafamdan geçen ilk makale öyle idi. Fakat olmadı. İlk yayınlanan *Tekkeler Üzerine*, biraz da giriş makalesiydi. Tekkelerin sosyal hayatta farklı fonksiyonlarını anlatıyor. Dolayısıyla muhtemelen Osman Nuri Ergin'in kitabı beni yönlendirdi. Güzel sanatları sonraya bıraktım. Kitabın bir bölümü gene "tekkeler ve güzel sanatlar" ama onu sonraya bıraktık, öbürü öne geçti. Muhtemel sebebi de şu, tabii tekkelerin aleyhindeki atmosfer çok daha fazla o zaman, konuşulan her şey aleyhte. Sosyal hayatta onların menfi tesirleri olduğu seslendiriliyor. Biz de o makalede sağlıktan spora hayatın her alanında dergâhların izi olduğunu yazıyoruz. "İş sizin bildiğiniz gibi değil" demek istiyoruz. Aslında bizimki biraz da "cahil cesur olur" faslından. Hatta öyle ki bir sonraki makalemde Gölpınarlı'yı da tenkit ediyorum, gençlik havaları... Bu Gölpınarlı'nın malum, farklı bir neşvesi var. Fütüvvet konusunu anlatırken öyle bir yorum yapıyor, Fütüvvet teşkilatını da Şii/Alevî neşvede anlatıyor, kendimce ona da cevap veriyorum. O güzel sanatlar işinde tabii bir sebep de şu olabilir. İmam hatipte benzeniz hem müsikyle hem edebiyatla ilgiliydim. Şanslı yönümüzden biri de bu. Ahmet Topaloğlu edebiyat hocamızdı o zaman ama okulun resmî öğretmenini değildi Profesör Ahmet Topaloğlu. Aslında Sultanahmet'te bir camide imamdı ve İstanbul Edebiyat'ta doktora yapıyordu. Hem Edebiyat mezunudur hem Yüksek İslam Enstitüsü. Dolayısıyla çok hoş ve doyurucu bir edebiyat dersi gördük. Bir yıl önce de yine edebiyat hocamız Lütfullah Sami Akalın idi. Bilmiyorum tanır mısınız onun da kitapları var. Lütfullah Sami Akalın da sonradan doktora yaptı, akademisyen oldu. O da çok değerli hocamızdı. Kısaca, edebiyat benim zevkle çalıştığım en yüksek puanlı derslerimden biridir. Bir de müsikye o gün bu gün

ilgim var dinleyici olarak. Mesela 15 günde bir Taksim Şan sinemasında Münir Nurettin Selçuk konserleri olurdu. Şef Münir Nurettin Selçuk'tu. Üstad Niyazi Sayın nesli sâzende, Meral Uğurlu nesli hânende... Sonra yıllarca buradan gittim geldim İstanbul'a bu konserler için. 1977'de Bursa'da asistan iken Nevzat Atlığ korosuna gittim geldim. O da Taksim AKM'de oluyordu. Yani tekkeler denince aklıma hemen güzel sanatlar gelişi ilgilerim dolayısıyla olsa gerek.

Lise hayatında ya da Fener çevresindeki İstanbul ortamında, Karagümrük Cerrahi Tekkesi var mıydı o sıralar, ya da benzeri tekke, sohbet, mûsikî vesair gibi ortamlar...

O Karagümrük sözü pek yoktu o zaman; Muzaffer Ozak vardı. Çünkü Fahrettin Efendi 1966'da vefat etti. Bendeniz ona yetişemedim. Tasavvufi muhitler o yıllarda biraz daha "örtülü" idi. Fakat Muzaffer Ozak, sahaflar çarşısında bir esnaf ve dinî eserleri olan bir zât olduğu için o daha öndeydi. Dolayısıyla Muzaffer Ozak Efendi'yi 60'lı yıllarla birlikte tanıdık ama mesela bir imam hatip talebesi olarak Karagümrük'e gitmek, sohbet dinlemek, zikre katılmak... Öyle bir hatıram yok. Belki üniversitede olanlar o konuda daha serbest olabilir. Muzaffer Ozak'ın sahaflardaki dükkanını biliyorum. Bazen o avluda, akşam belli bir saat geçtikten sonra normal müşterilerin akışından sonra avluda bir "meclis" kuruluyor ve muhabbet oluyordu. Hatırlıyorum, Muzaffer Efendi o zaman ayaklarını da uzatırdı, herhalde rahatsızdı. Onu orada dinledim. Muzaffer Efendi bir de Kapalıçarşı'nın içinde küçük bir camide Cuma namazları kıldırıyordu. Hutbelerini dinledim orada. Bunlar da tasavvufi konulara ilgi duyanların buldukları yerler, oradaki kitapçevleri. Hemen Muzaffer Ozak'ın sağındaki dükkanda Şemsettin Yeşil Efendi'nin kitapları satılırdı o zaman. Kitleleri heyecana getiren bir vaaz üslubu vardı. Onun da eserlerinin bir kısmı tasavvufa ilgili idi. O yıllarda Yüksek Ahlâk Derneğinde verdiği konferansların ses kayıtları vardır. Bir başka etkili vâiz de Feyzullah Değerli idi. Pazar günleri Şehzâdebaşı Camiinde konuşurdu. Koca teyplerle vaazlar kayda alınırdı. Bu teyplerin mikrofonları için kürsülerde özel bölümler yapılmıştı. Biz o günlerde daha çok Nakşî Mahmud Efendi'yi dinlerdik Cuma sohbetlerinde. Çünkü camisi [Çarşamba/Fatih] okulumuza çok yakındı. Bazı Pazar günleri ikinci vakti İskenderpaşa Camiinde Bursa'lı Mehmet Efendi diye tanınan Zâhit Kotku Hoca'nın cemaati olurduk. Sami Efendi Erenköy'de yaşadığı için onu o yıllarda görme imkânım olmadı. Kemaliye'li Abdülkâdir Duru etrafında da küçük bir grup vardı. Tasavvufi neşveyi farklı/yeni kelimelerle anlatıyordu. Nurcu'ların "medrese" dedikleri dairelerde de sohbet olurdu Risâleler okunarak şerh edilirdi.

Kayseri'deki bu yazım sürecinde, araştırma süreçlerinizde Süleyman Uludağ hoca yine birlikte mi sizinle?

Süleyman Uludağ Hocamla aynı yıl oraya gittik tanıştık, birinci sınıfta tasavvuf dersi yoktu gerçi ama tanıştık. Dolayısıyla bir müddet sonra hem hocamla ilişki

kurduk görüşüyoruz hem de hocamı Dergah Yayınları'yla *Hareket* camiasıyla irtibatlandırdım. *Kuşeyri Risalesi* olsun İbn-i Haldun'dan *Tasavvufun Mahiyeti* olsun Dergah Yayınları'ndan çıkmış oldu. Artık birlikte aynı yayınevinde aynı dergide bulunuyorduk. Hocam daha sonra *Hareket* dergisinin yazarlarından biri oldu. İslâm Düşüncesinin Yapısı isimli eseri önce Dergi'de yayınlandı, sonra kitaplaştı.

Hocam benim doktora yapmamı düşünüyordu. Mezun olduğumda beni, o günlerde Hacettepe Tarih bölümünde asistan olan Ahmet Yaşar Ocak'la tanışmamı sağladı (Rektör: İhsan Doğramacı). Ocak'tan bazı bilgiler aldım. "Mezuniyet Sonrası Eğitim Fakültesi" vardı. Şimdiki enstitülerin görevini görüyordu herhalde. Onun yönetmeliklerini aldım. Kendileri, hocamın İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsünden sınıf arkadaşıdır. Ahmet Bey de o günlerde doktora yapmak için Fransa'ya gitmek üzere idi. Uzun zaman görüşemedik. Temmuz 1974'te Ankara'da kura çektik. Şebinkarahisar Lisesi'ne gittik.

Kitap çıkmadan önce Hareket'te yayınladığımız yazılara olan tepkiler hatırlanmaz mı ya da yoğun tepki alıyor mu? Şu bakımdan soruyorum yani o dönemde de İsmail Hoca'nın metinlerinden çok bildiğimiz bir şey var: İslam tarihinin müspet ve menfi dönemleri var ve İslam tarihi dediğimizde Abbasilerle birlikte biten sonrasında kara bir tarih. Tasavvuf tarihi açısından belki farklı bir dönemlendirme yapılabilir ama son dönem Osmanlısına baktığımızda İslamcısından batıcısına bir tekke tenkidi var. İşte kimisi ataletle kimisi yobazlıkla ama bir şekilde herkes suçluyor. Yani biraz önce siz de bir cümleyle işaret ettiniz tasavvuf tarihi biraz mayınlı bir alan gibi siz bu mayınları hissettiniz mi? Aslında sormak istediğim bu.

Evet. Şimdi şöyle diyeyim büyük bir tepki hatırlamıyorum olumsuz anlamda. Mutlaka birileri "bu tekkeler de nereden çıktı bu çağda tekke mi olur" veya "devrim kanunlarını bilmiyor mu bunlar" demiştir ama mesela basında böyle bir tepki hatırlamıyorum. Bu konuda konuşmalar olmuştur bir. İkincisi belki hatırlama-yışımın bir sebebi de taşrada oluşumuz. O günkü imkanlarla düşünün, o kitapla o makaleyle ilgili bir tenkit yayınlanacak da sizin haberiniz olacak. Dolayısıyla İstanbul'da olsaydım 70-74 arası, belki daha farklı tenkitler duyabilirdim. Olumsuz bir tenkit hatırlamıyorum ama Türkiye'nin genel durumunu düşünürseniz hakikaten bu tekkeler tarikatlar hep menfi şeyler hatırlatıyor birçok insana. Bu kelimelerden ürküyor insanlar, korkuyor. Bu kelimeleri benimseyenler de bu kelimelerden korkuyor; neticede ortada bir kanun var ve bu kanunda söz konusu kelimeler yasak. Yani o 1925 tarih ve 677 sayılı kanunda tekkedir derviştir şeyhtir bu kelimeler yasak. Şaka değil bu, bundan dolayı bendenizi cesur bulanlar da oldu. Hâlâ Türkiye'de bazı tasavvufi cemaatler, şeyh kelimesini kullanmaz, hoca der; mürid kelimesini kullanmaz, talebe der. Hâlâ böyledir. Oradan gelen bir korkudur, daha yumuşak ifadeyle bir tedbirdir. Kitap 1977'de yayınlandığında

-bazı tenkitleriyle beraber- ilk tanıtım yazısını yazarlardan biri de Mete Tuncay'dır (*Milliyet* Sanat Eki, 7 Ekim 1977).

Şimdi 70'li yıllarla birlikte o yayınlar başladı. Yalnız şöyle bir müspet etkisinden bahsedeyim. Bu vesileyle Gemuhluoğlu'nu da rahmetle analım. Askerdeyim, okulu bitirir bitirmez askere aldılar bizi. O zaman bu kısa dönem yeni çıkmıştı. Bizi -açığı kapatmak için- uzun döneme aldılar. Ben hocalarımın önce askerlik yaptım. Hatta Halis Ayhan, şimdi emekli profesör, o da Kayseri'den hocamdır. Ben uzun dönem askerlik yapıyorum, asteğmenim; o kısa dönem Isparta'da asker. Mektuplaşıyoruz, "Sayın komutanım" diye başlıyor mektubuna. Böyle bir hal oldu, bizi erken aldılar 18 ay askerlik yaptık. O dönemde Fethi Gemuhluoğlu rahmetli, benim *Hareket*'teki yazıları okumuş, beğenmiş, "getirin kim bu yazar, getirin bir göreyim"... Emin Işık'la tanışıyorlar. Emin Işık haber gönderdi bana Babaeski'de askerim veya Ezel Ağabey haber gönderdi, böyle böyle. Bir hafta sonu geldim, aldılar götürdüler o meşhur yere; Ezel Ağabey, ben, Emin Işık. O Beyoğlu'ndaki şu yedinci kat mı neyse, Türk Petrol Vakfı. İlk defa gördüm Fethi Bey'i. Heybetli bir adam, konuşuyor, nâukası hoş. Gittiğimizde Kemal Edip Kürkçüoğlu oradaydı. O ayrıldıktan sonra onun için "tevbekâr Kemâl Bey" dediğini hatırlıyorum. Ne anlamda idi bilmiyorum. Bizim sohbet başladı. Böyle bendenize hiç "pas vermiyor" gibi konuşuyor. İşte ne yaptın, nereden geldin, niçin geldin diyor... Bu havalarda... Hem o çağırıyor. İşte neredesin, ne yaptın? Şunu yaptım bunu yaptım Yüksek İslam Enstitüsü'nü bitirdim, askere geldim, şimdi askerlik yapıyorum, askerliğim bitmek üzere. Yüksek sesle talimat: Bir; Edebiyat fakültesini bitireceksin -böyle birinci madde-. Bundan sonra yapacağımız işleri sayıyor. İki, doktora yapacaksın; o zaman Yüksek İslam Enstitülerinde doktora yapma imkanı yok, sadece üniversitede var, fakültelerde var. Edebiyat Fakültesine gireceğiz yenden edebiyat okuyacağız. Doktora yapmak nerede nasıl? Ondan sonra herhalde benim biraz da şaşırduğımı hissetti. Bir müddet sonra zevkle bir beyit okudu; çok hoş bir beyit ama şimdi ezberimde yok, çok anlamlı bir beyit okudu. Ben de zevkle dinliyorum bana soru soracağını nereden bileyim? Beyit bitti, "ne diyor burada söyle bakayım bunun manası ne?" Efendim bir daha tekrar eder misiniz? Bu sefer daha dikkatli dinleyeyim, bir daha tekrar eder misiniz deyince "ooo uyuyorsun" anlamında elini havada birkaç defa salladı... Biraz ezildik yani. Neyse o fasıl bitti. Emin Işık Hocamla bir iki şey konuştular. Ondan sonra kalkarken dedi ki "Yarın, bütün yayınlanan makalelerinin hepsini alacaksın, bana getireceksin. Seni daha sonra Milli Eğitim Bakanı Ali Nâili Erdem ve Müsteşarı Ahmet Nihat Akay'a söyleyeceğim. Yeni açıldı, Bursa Yüksek İslam Enstitüsüne hoca olarak atanacaksın". İyice şaşırtdım. Daha askerliğim bitmedi, okulu yeni bitirmişim. Bitirdiğim yüksek okula hoca olacağım. O zaman böyle atamalar oluyordu. Yüksek İslam Enstitüsüne hoca olarak tayin ediyor, geliyorsun ders veriyorsun burada, şimdiki öğretim görevlisi gibi. Neyse artık onu tartışacak halimiz mi var? Çıktık, ertesi gün yayınevinden aldık o dergileri. Getirdik Gemuhluoğlu'na verdik. Benim

mecburî hizmetim vardı askerliği bitirdim, kura çektim, İspir Lisesi'ne gittim. Ama kader, birkaç ay sonra asistanlık imtihanı açılıyor ve Bursa'ya asistan olarak geliyoruz. İlk makalelerimin böyle bir hikayesi var. Rahmetli de kısa süre sonra âlem-i cemâle intikal etti.

Doğrudan yüksek lisans o zaman nasıl oldu, asistanlık aynı anda başlamış mı oldu?

Kurumların geçiş dönemlerinde çok enteresan şeyler oluyor. Geçen gün Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun hayatını okuyordum. Diyor ki Darülfünun dönüşümünden (1933) sonra doçentlik kadrosuna atandı. Eleman lazım tabi birçok kişiyi tasfiye ettiler, doçentlik kadrosuna atandı. Sonra diyelim dört beş sene sonra, gitti Paris'te doktora yaptı. O yıllar öyle yani. Ömer Lütfü Barkan'ın hayatında da böyle bir şeyler var. Şimdi bizim de geçiş döneminde benzer enteresan şeyler oldu. Bakanlığa bağlı Yüksek İslam Enstitüsünden bir anda Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi oldu adımız. Türkiye'deki bütün yüksek okul ve akademiler YÖK şemsiyesi altında birleştirildi. Bu açıdan YÖK kanunu bir nevi "Tevhid-i tedrisat"tır. Ayrı ayrı kanunları olan Üniversite, Akademi ve Yüksekokulları tek çatı altında topladı. 1982'de, altı Yüksek İslam Enstitüsü, İlahiyat Fakültesi adını aldı. Tamam, aldık da ne olacak? Bizim statü şöyleydi. Onu da söylemek lazım konunun anlaşılması için. Yüksek İslam Enstitülerine biz asistan olduğumuz zaman şimdiki gibi bir imtihandan geçtik, yani önce doğu dili, sonra batı dili, sonra yazılı/mülakat. Böyle bir imtihanla geldik asistan olduk fakat Yüksek İslam Enstitülerinde doktora yapma imkanı yok. Çünkü bakanlığa bağlı, üniversiteye değil. Bu sefer asistanlığa başladık, tez yapacağız, yönetmelik böyle: Bir hocanın danışmanlığında bir tez alır üç yılda tamamlar ve başarılı olursa öğretim üyesi olur. Titr yok, üç yılda tezi başaranların unvanı öğretim üyesi.

Bursa Yüksek İslam Enstitüsü öğretim üyesi olduk. O zaman benim tezimin macerasına da temas edelim, bu vesileyle de Fazlurrahman'ı rahmetle analım. Şimdi 1977'nin Şubat'ında buraya (Bursa'ya) geldik. Besmeleyi çektik, Süleyman Uludağ danışmanım, ilk işimiz bir konu bulmak. Konu arıyoruz ne yapalım ne edelim, neyi inceleyelim. Hocam böyle fazla müdahaleci değildir tez konularına, ben de öyleyim. Şunu yap demez, ben de demedim hiç kimseye ama yönlendirdim, konular tespit ettirdim, o konuları tartıştık, üç konuyu teke indirdik. Mezu niyet tezlerinde dahi konu vermedim kimseye. Şimdi tez arıyoruz. Nisan Mayıs ayları zannediyorum. Hüseyin Atay, Ankara İlahiyat'ta hoca olan Hüseyin Atay bizim köylümüzdür, o Fazlurrahman'ı davet etmiş Amerika'dan. Türkiye'deki Yüksek İslam Enstitülerini geziyorlar. Fazlurrahman konferans veriyor böyle bir program yapmış, bize geldiler, biz de onu ağırladık. Hatta Fazlurrahman'la Hüseyin Hoca'yı dağa çıkardık gezdirdik, teleferiğe bindirdik. Tabii kimi bulsak tez konusunu soruyoruz. Fazlurrahman bir ara -branş tasavvuf olunca- a'yân-ı

sabiteyi çalışabilirsin dedi. İbn-i Arabî’de a’yân-ı sabite, böyle bir mesele var. Sonra biraz daha konuştuk derken şöyle bir konu çıktı: Dediler ki İbn Teymiyye’nin İbn Arabî’ye bakışı da olabilir ve onda karar kıldık, tezimizin resmi adı. Asistanlık tezi/ öğretim üyeliği tezi, doktora tezi değil. Üç sene sonra da bitirdik. “İbn Teymiyye’ye göre İbn-i Arabî”. Jüri: Prof. Dr. Hüseyin Atay, Selçuk Eraydın, Süleyman Uludağ. Tezi bitirdik, örnek ders de verdik. Yüksek İslam Enstitüsü öğretim üyesi olduk. Fakat bir yıl sonra YÖK çıktı ve fakülteleştik.

O esnada YÖK bir karar alıyor. O gün için başkan İhsan Doğramacı, her şeyin başı. İhtilâl komuta konseyi de onu tam yetkili kılmış. Eğitim Enstitülerinde de bizim gibi yapılan tezler var. Başka yerlerde de var bizim gibi tez, yani şeklen/ usûlen doktora benziyor ama resmîyette değil. YÖK’ün bu kararı bizim için mühim bir karardır. Diyor ki, bizim tezi tarif ederek, bu tip tez yapan elemanlar için üniversitelerin sosyal bilimler enstitüsü yeni bir jüri kurar, o jüriyle birlikte tezler yeniden değerlendirilir. Bu karara dayanarak biz de yeniden başvurduk Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne. O zaman enstitü yeni kuruluyordu. Müdire Prof. Nurhan Akçaylı. YÖK öncesi bu enstitülerin hiçbiri yok. Ne Fen Bilimleri Enstitüsü var ne Sosyal Bilimler. Başka bir statüyle oluyordu doktoralar. Yüksek lisans/mastır terimi de yoktur 1981 öncesi Türkiye’de. Dolayısıyla bu karar gereğince sosyal bilimler enstitüsü hepimiz için jüri kurdu ve bu jürileri çağırdı. Burada da bir sıkıntı oldu. Bunu da not olarak düşelim. Pek hoş bir şey değil ama. O gün için iki fakülte var: Ankara İlahiyat, Erzurum İslâmî İlimler. Biri 34, diğeri 12 yaşında. Jürilerin ana kaynağı bu iki kurum. Fakat Ankara İlahiyat tavrı koydu, “Böyle doktora olmaz. İlim elden gidiyor” anlamında. Hatta hocaların imzalarını ihtiva eden bir metin yayınladı. (Bu tip metinleri saklama/Efemera hastalığım vardır). Bazı üniversitelerin sosyal bilimler enstitüleri, jüri dahi kurmadı. Mesela Erciyes Üniversitesindeki meslektaşlar Bursa’da tez savunmasına girdi. Ama YÖK o muhalif seslere kulak asmadı. Neticede Ankara İlahiyat’tan hocaların büyük kısmı bu jüriye katılmadı, davet edildiği halde katılmadı. Hatta daha enteresan bir olay anlatayım: Süleyman Uludağ hocam da benim gibi tez yapmıştı. İlk danışmanı Mahir İz’di. Sonra emekli olunca bakanlık hocamı, İbrahim Agah Çubukçu’ya bağladı, başka tasavvuf hocası yok çünkü Türkiye’de. O *Musiki ve Sema* kitabı öğretim üyeliği tezidir. Hâlâ alanında tek. İbrahim Agah Çubukçu’nun danışmanlığında bu tezi bitirdi, öğretim üyesi oldu. Şimdi 1983’te kurulan jüri için tekrar onu çağırıldılar yani Sosyal Bilimler’e. Onun ismi verildi, İbrahim Agah Çubukçu Hocamız Ankara’dan kalktı geldi. Gelmiyorum demedi yani o da iyi bir şey, çünkü birçoğu gelmedi. Kalktı geldi, menfi rapor verdi ve gitti. Mantık şu: Bu tez Yüksek İslâm Enstitüsüne göre başarılıdır, üniversiteye göre değil. Böyle enteresan tecelliler oldu. Yanılmıyorsam Beyza Hanım gibi bir iki hoca Ankara’nın bildirisine imza koymadı, jüriye katıldı. Bu sıkıntılı günlerde farklı fakültelerde hizmet veren Hakkı Dursun Yıldız, Salih Tuğ, Servet Armağan, Âmiran Kurtkan gibi hocalar yardımcı oldular. Jüriler kuruldu, tezler gönderildi.

Süleyman Hocamla aynı gün doktor olduk. Jüri Amiran Kurtkan, Şerafettin Gölcük, Hüseyin Aydın. Şimdi doktor olduk; Dr. öğretim görevlisiyiz. Derslere giriyoruz çıkıyoruz orada bir değişiklik yok zaten. Bir yıl sonra Tasavvuf Anabilim Dalı için yardımcı doçentlik için bir kadro geldi, tabii ki bir kadro gelince bunun sahibi kim olacak bu bellidir. Tabii ki hocam olacak ve sonra ilân çıktı hocam dedi ki "sen hazırlan ben başvurmayacağım." Ne diyeceksin? Bir şey diyecek halimiz yok. Öyle yaptık, yani bu sefer ben yardımcı doçentim, hocam doktor. Aradan birkaç yıl geçti hocam doçent oldu. Arapçayı hemen verdi, ben Arapçayı hemen veremedim. Arapça doçentlik dili için çalıştık biraz, hocam benden önce doçent oldu. Ben belki birkaç sene sonra doçent oldum, tam bilemiyorum. Doçent olduk, o ara kadro gelmedi yine. Bu kadro derdi her zaman var. Bir doçentlik kadrosu geldi, ben de doçent olduktan sonra. Tabii ki kimin hakkı bu? Aynı cümleyi hocam tekrar etti ve doçentliğe atandık, hocam yine doktor. Böyle gayet rahat hocam o konularda. Eskilerin ifadesiyle "ferîdu asrihi". Kemâl bu. Halbuki üniversitelerde kimse kadrosunu bir başkasına vermez. Hatta bundan dolayı çok tuhaf kavgalar/gürültüler olmuştur, olmaktadır. Makam, mansıb meselesi.

En son tecelli nasıl oldu diyeceksiniz? En son tecelli profesörlükte iki kadro ilan edildi, orada da bir detay var da geçeyim onu. Beş kişilik bir jüri kuruldu ve onlara gitti eserler, o zaman öyleydi eserler gidiyor geliyor fiziki olarak, şimdi herhalde öyle bir şey yok, beş kişilik jüri hepsi de aynı anda gönderemiyor, bütün raporlar geldi. Fakat benim beş kişi tamamladı, hocamın jürideki beş kişi tamamlayamadı. Dolayısıyla ben hocamdan iki hafta önce profesör oldum. Utancımдан bir müddet hocama görünemedim. Fakat o bunun farkına varmadı bile. Böyle bir hikaye. Yani İslam Enstitülerinin İlahiyata dönüşümünde böyle tecelliler oldu, sıkıntılar zuhur etti, sonra devran döndü hepsi unutuldu. İlim de kaybolmadı! Bütün bu tartışmaları bir tarafa koyarak şunu söyleyelim: Doçent ya da profesör olmak başka bir şeydir, âlim olmak başka bir şeydir.

Tasavvufla ilgili ikiniz vardınız değil mi hocam? Başka kimse yoktu.

Bursa'da başka kimse yoktu ama aynı dönemde biz asistan olduğumuz dönemde İstanbul'da Yaşar Nuri Öztürk de asistan oldu, Hasan Kamil Yılmaz, Yakup Çiçek, İrfan Gündüz, Samsun'da Erhan Yetik de bu yola girdi. Aynı dönemiz biz.

Benzeri süreçleri onlar da yaşamıştır.

Onlar da yaşadı. Yaşar Nuri Bey yaşamadı bu dediğim macerayı. Niçin? Çünkü Yaşar Nuri 1977'de asistan oldu ama Erzurum İslami İlimler Fakültesi'nde 1978'de doktora başladı. Orada tasavvuf hocası yoktu ama başka branştan bir hocaya bağladılar. Yusuf Ziya Kavakçı o zaman oranın dekanıydı. Hatta biz de gittik oradaki doktora imtihanına ama batı dilinden döndük. Yaşar Nuri'nin batı dili de iyiydi. *Kuşadalı İbrahim Efendi*, kitabı Yaşar Nuri'nin Erzurum'da yaptığı doktora tezidir.

Babanızın sizin tasavvuf seçiminizi tepkisi nasıl oldu?

Peder o tip alan seçimine müdahale etmezdi. Onun müdahalesi meslektaş olmakla ilgili idi. Öğretmenlik, pederin şartıdır. Çünkü pedere göre esas iş ve meslek öğretmenliktir. Bir başka ifade ile imamlıkla öğretmenlik arasında fark görmüyordu. Dolayısıyla pederin branşlarımızla ilgili bir müdahalesi olmadı. Uzaktan takip etti. Fakat hocalarım -gıyâbî olarak- derin bir saygı duyuyordu. Bir gün ona cemaati “Hocaefendi, sıhhatiniz iyi değil, hafızlık kursunu bıraksanız iyi olur” deyince onlara şöyle demişti: “Ben bunlara emek vermezsem İstanbul’da okuyan Mustafa’ya da öğretmenleri emek vermez”

İlk kitabın serencamını konuşmuş olduk; diğer kitapların ya da çalışma konularınızın ortaya çıkmasına ve seçilmesine değinebilir miyiz?

Evet, bu ilk kitabın serencamı bu. Makale yayınlanırken pek tepki hatırlamıyorum demiştim. Kitaplaşınca 1977’de ilk ödülüm onunla ilgilidir. Türkiye Milli Kültür Vakfı ödülü aldı *Tekkeler ve Zaviyeler*. Türkiye Milli Kültür Vakfının başkanı Turgut Özal’dı ve ödülü biz ondan almış olduk. İkinci kitabımız 16. baskısını yapan *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi* de tahmin edileceği gibi buradaki ders notlarımdı. O zaman notlar teksirle çoğaltılıyordu, teksir makinesiyle. İlk baskısı 1985’tir. 1980’den sonra tasavvuf tarihi dersi okutmaya başladım yavaş yavaş. İlk sene herhalde hocam okuttu. O yıllarda ben daha çok edebiyat, Türk dili diye bir ders vardı Türkçe, Türk dili, edebiyat, Osmanlıca... bu derslere girdim, ihtiyaç vardı çünkü hoca yoktu. Aramızda kalsın, birkaç ay müzikîye bile girdim. Hiç kimse yok. O zamanki müdürümüz Halis Ayhan dedi ki müzikîye gireceksin. “Hocam benim sesim yok, kartalgillerdenim” dedim. Yok dedi sen *Nesil* dergisinde müzikîyle ilgili yazı yazdın. *Nesil* dergisinde müzikîyle ilgili denemeler kısa değinilerim vardı.

İki haftada bir de konserdesiniz...

Yani, müzikî ile ilgili denememiz başımıza iş açtı. Allah’tan kısa bir süre sonra müzikî hocası geldi de ondan kurtulduk. Bülent Şenay’ın babası Taner Şenay bizim Kayseri’de müzikî hocamızdır. O gelince kurtulduk.

Evet, tasavvuf ders notlarını biraz daha düzenledik. İsmail Kara’nın da tashihinden geçtikten sonra 1985’te yayımlandı. Kendimize göre tasavvuf tarihi, asistanlığı yeni bitmiş bir insan olarak böyle çok düşünülmüş çok planlı bir şey yok. Yapacak gücümüz de yok zaten. Sağa sola ve daha önce yazdıklarımıza bakarak, 85’ten önce çıkan bazı makalelerimin özetini koyarak, kendimize göre bir tasnif de yaparak kitap raflarda yerini aldı. O zaman bir şablon var tasavvuf tarihinde, malum: züht dönemi, tasavvuf dönemi, tarikatlar dönemi, bazen vahdet-i vücud deniyor. Şimdi tekrar bu dönemlendirme meselesi haklı olarak tartışılıyor. Ben-deniz -o zaman kitapta da var böyle- üç dört tane alternatif koyuyorum, şu da olabilir, şöyle bir tasniflendirme de olabilir, şöyle de olabilir ama ben de bunu

yaptım diyorum. Züht dönemi, tasavvuf dönemi, tarikatlar dönemi, vahdet-i vücud gibi bir tasnif. Söylemeye gerek yoktur ki bu tasnif tartışmaya açık. Her halükarda daha güzel tasnif de bulunabilir. Bizim o yıllarda tasavvuf tarihi eseri pek yok. Bir Mahir İz'in *Tasavvuf* u var. O da ders sohbetlerinden Selçuk Eraydın hocamızın derleyip topladığı bir kitap. Tabii ki daha iyi tasnifler bulunabilir, bu arada geçen kırk yılda da çok değerli çalışmalar oldu. Çok güzel detay çalışmalar var. Batı'da yazılanlar da var. Son olarak Ahmet Karamustafa "Tasavvufun Oluşumu" diye bir çalışma yaptı ABD'de. Mesela o Bağdat merkezli bir çalışma. Bağdat'ı merkeze alarak bir şeyler söylüyor. Ama tabii ki o yetmez, Bağdat merkez olur, Şam merkez olur, Kahire merkez olur, Buhara merkez olur hatta İstanbul merkezli bile birkaç ciltlik eser yazılabilir. Rus Alexandre Knysh'in *Tasavvuf Tarihi* de Türkçeye çevrildi. Oryantalistlere eleştirel bakan oryantalistler de önemli. Bir de Ahmet Yaşar Ocak gibi kırk yıldan beri bu alan için ter döken/arı kovanına çomak sokan ciddi akademisyenler var. Dolayısıyla bunların hepsine bakarak, artı ve eksilerini tesbit ederek/tartışarak daha güzel bir tasnifle, daha kapsayıcı bir muhteva ile tasavvuf tarihi yazılmalı ve belli başlı dünya dillerine çevrilmeli. Şu hususu itiraf edelim: Tarihî olay ve şahsiyetlere bakışta her zaman "soğukkanlı" olamıyoruz. Çünkü bu zor bir iştir.

Bu 1985'te sizin kitap çıkarken Ankara İlahiyatta tasavvuf vardı herhalde anabilim dalı olarak, orada hocalar ne okutuyorlardı?

Evet, şöyle bir durum var. Ankara İlahiyat hakikaten çok farklı bir ilahiyat. 1949'un şartlarında açıldığı için dinî ilimler konusu oldukça zayıftır açıldığı yıllarda, hele 1949-59 arası. Mesela inanılacak gibi değil ama Kuran dersi yoktur, Ankara İlahiyatta böyle bir ders yok. Dolayısıyla tasavvuf diye de bir ders yok. Onun için bu karşı duvarda resmini gördüğümüz Muhammed Tayyib Okıç çok mühim bir şahsiyettir. Türkiye'de din eğitimi açısından çok mühim fonksiyon icra etmiştir. Ankara İlahiyatta 1954'ten sonra hoca olarak tefsir, hadis ve fıkıh ilimlerini adeta başlatmıştır. Bu anlamda İlahiyat'ın biraz ilahiyata dönüşmesi bu zât-ı şerif sebebiyledir denebilir. Tasavvuf diye müstakil bir ders yok o yıllarda, İslam felsefesi var. Biraz felsefe ve sanat tarihi ağırlıklı bir fakülte gibi gözüküyor. O yıllarda İslam felsefesinin bir alt başlığı gibi; İslam felsefesindeki konulardan bir iki konu gibi gözüküyor tasavvuf. *Tasavvuf Notları* diye yayınlanan Kemal Edip Kürkçüoğlu'nun bir küçük kitapçığı var. O da öyle bir "şey" okutmuş 50'li yıllarda. Fakülte dergisinde sadece Saffet Kemalettin Yetkin'in, yani Şeyh Saffet diye bilinen meşhur insanın, uzun makaleleri var İbn-i Arabî'yle ilgili. Şeyh Saffet çok renkli bir adam, malum Suut Kemal Yetkin'in babasıdır. Suut Kemal Yetkin de hoca olduğu için -hatta bir ara rektördür- orada makaleleri var.

Şimdi gelelim devamına, Ankara İlahiyatta 70'li yıllarda tasavvuf tarihi hocası olan kişi Cavit Sunar. Cavit Sunar da İslam felsefesinden geliyor. Kitapları var

Felsefe ve tasavvufla ilgili. O da çok farklı neşvede bir insan. Bektâşilikle ilgili kitapları var. Onun doktora tezi bu vahdet-i vücûd - vahdet-i şühûd tartışması ile ilgili, basılmıştır. Daha sonra 60'lı yılların sonuna doğru tasavvuf, müstakil bir ders oluyor ve o okutuyor bu dersi. *Tasavvuf Tarihi* diye de küçük bir kitabı var; *Mistisizm Tarihi* diye de var ayrıca. Bizim burada asistanlık, hocalık yıllarımızda ise yine batıda doktora yapan Hayrani Altuntaş isimli hocamız vardı orada. İslam felsefesi asistanı olarak çalıştı. Doktora tezi Erzurumlu İbrahim Hakkı olunca burada da tasavvuf tarihine yöneldi ya da yönlendirildi. Dolayısıyla Cavit Sunar'ın küçük *Tasavvuf Tarihi*'nden sonra *Tasavvuf Tarihi* diye Ankara İlahiyat Fakültesi yayını bir kitap daha vardır ve Hayrani Altuntaş'a aittir. Hayrani Bey'den sonra da bizim dönem arkadaşlarından olan Ethem Cebecioğlu bayrağı devraldı. Onun danışman hocası İbrahim Agah Çubukçu'dur ve doktora tezi de Hacı Bayrâm-ı Velî ile ilgilidir. Erzurum'un ise titrli ilk hocası Osman Türer'dir.

İbn Teymiyye'ye Göre İbn Arabî kitabının serencamını dinlesek sizden...

Doktora jürisinde yaşadığımız maceradan bahsettim size. Bir kişiden daha bahsedeyim, onu da rahmetle analım: Amiran Kurtkan Hanımefendi. Şimdi dedik ki Ankara İlahiyat tavrı koydu bu işe, "İlim elden gidiyor, böyle doktora olmaz; uyduruk doktoralar bunlar" diye. Fakat bu arada bazıları jüriyle geldi. İsmail Cerrahoğlu gibi birkaç hoca geldi. Beyza Düşüngen de. Beyza Hanım menfi verip gidenlerden de değil, gerçekten tebrik etmek gerekir. Bu tip hanımefendilerden biri de Amiran Kurtkan. Amiran Kurtkan İstanbul İktisatta hoca ama başka hoca bulamadığımız için onu teklif ediyoruz. Niye? Bu kişi iktisat sosyolojisi profesörü ama *Sosyolojik Açıdan Tasavvuf ve Lâiklik* isimli de bir kitabı var. Aşık olduğu insan ise Niyâzi-i Mısırî. Başı Niyâzi-i Mısırî, sonu Niyâzi-i Mısırî. Niyâzi-i Mısırî'nin şiirleri, bütün fikirleri/yorumları ona dayanıyor. O kadar ona bağlı ki Niyâzi-i Mısırî demek, vahdet-i vücûd demek, vahdet-i vücûd demek Muhyiddin İbn Arabî demek. Sağ olsun, o tepkilere hiç aldırmadan kalktı geldi. Buradan da iki hoca jüride vardı. Şimdi Amiran Hanım geldi, tanıştık. Bizi de yazıp çizdiklerimizden az çok tanıyor, biliyor. Fakat o kadar aşırı bir İbn Arabî muhabbeti var ki tezimin adına bile tahammül edecek hali yok, "Bu ne biçim şey, İbn Teymiyye de kim oluyor?"

"Ne hakla çalışırsın?"

Evet, "kim oluyor o" manasında. Değer mi? O kadar sert tepki vereceğini nereden bilelim. Önce hocamı aldılar. Tamam. Bendenizi alırken Hocamın da bulunmasını arzu ettiler. Açtı ağzını, yumdu gözünü. Tabi söylediği şeylerin, özellikle İbn Teymiyye aleyhindeki fikirlerin bir kısmı doğru değil. Kulaktan dolma... Ama Türkiye'de maalesef öyle, o yıllarda hele, İbn Teymiyye'yi kimse ağzına almıyor, alamıyor. Kafir zındık, sapık, mezhepsiz, vehhâbi... ona ve onu sevenlere. Başta Hüseyin Hilmi Işık, Şevket Eygi, Necip Fâzıl, Ahmet Davudoğlu.

Amiran Hanım'dan sonra öbür jüri üyeleri de makul bir şeyler söyledi. Şimdi bir müddet sonra Süleyman Hoca da benim "patlayacağımı" anladı böyle ayağıma bastı, yan yana oturuyoruz işaret verdi, "cevap vermeğe değmez" anlamında... Bir şey demedik. Hocamın İbn Teymiyye ile ilgili makalelerinden meydana gelen kitabı ise bu sene basıldı.

Bir hata yapmışız hocam...

Herhalde o mealde bir şey dediğimi hatırlamıyorum. Sustuğumu iyi hatırlıyorum. Çünkü hocamız iktisatçı, bildiği bir konu değil. Bildiği tek şey Mısır'ın divanı. Yine nezaketli bir hanımdı tabi, netice itibariyle hocama pekiyi verdi bana iyi verdi. Tez ikiye bir de geçebilirdi.

Aşık kişiye ne söylenir!

Tabii tahlil ediyoruz kendimize göre. O kitap malum, 40 yıl sonra basıldı Ezel Ağabey'in baskısıyla. Bana göre o kitap, üzerine daha fazla çalışılması gereken bir çalışmaydı. Altından kalkamadım, itiraf edeyim. Yani yeni akademisyen adayısınız, iki devle boğuşacaksınız. Öyle biri kafir biri zındık uslubuyla da değil. Onun için de yayınlamadım o kitabı fakat Ezel Ağabey ısrar etti, geçen sene değişiklik yapmadan basıldı. 40 yıldan beri kitap yayınlıyorum ama ilk defa bir kitabımın ilk baskısı bir iki ayda bitti.

Burada belki Bursa'ya da özel bir yer ayırmak iyi olur. Siz Bursa'daki tekkeler, tasavvuf erbabı ve dinî hayat üzerine pek çok şey yazdınız. Bunlar biraz mekânın hakkı olarak mıdır yoksa tercihler midir? Yani çeşitli konuları tartışmaya vesile konular mıdır?

Bursa hikayesine de Ali Birinci ile başlamamız lazım. Ali Birinci de bizim o *Hareket* takımından; ilk kadro. Şimdi Bursa'ya asistan olarak İspir'den geliyor. Ankara'da Ali Birinci ile görüştük. O zaman daha doktorasını bitirmemiş, İçişleri Bakanlığı'nda görevli. O Siyasal mezunu olduğu için İçişleri'nde görevliydi. Sonra akademiye geçti. Doktorasını dışarıdan yapıyordu. Ben bu Bursa işini söyler söylemez Ali Birinci'nin kitap bilgisi müthiş, "Mustafacığım Şemsettin Ulusoy'un peşine düşeceksin" dedi. Bursa'daki ilk vazifem bu. Ezel Ağabey nasıl tekkeleri verdiyse, Ali Ağabey de Şemsettin Mısır'ın peşine düşeceksin dedi. İlk defa duyuyorum bu ismi. "Peki ağabey" dedik, geldik. Tabii tasavvuf tarihiyle ilgili olduğumuz için tekkeler konusu devam ediyor. Bir müddet sonra öğrendik ki bu Şemsettin Ulusoy'un vefatından sonra kitaplar oğlu Fehameddin Efendi'nin himayesinde. *Yadigar-ı Şemsi* adını öğrendik o zaman. "Yadigar-ı Şemsi" diye bir kitabı var, bu kitap Bursa tekkelerini anlatıyor, bir bölümü ikinci meşrutiyet döneminde basılmış, eserin müellif nüshası da oğlu Fehamettin Efendi'de imiş. Fehamettin Efendi'yi de kandil geceleri Safiyyüddin Bey'in devlethanelerinde (Numaniye dergâhı)

görüyorum. Safiyyüddin Erhan Bey, tanıyorsunuz Eşrefoğlu'nun torunlarından. Her kandil gecesi buraya geliyor Fehamettin Efendi. Yaşlı, kemal döneminde. 1985'te göçtü. Oturuyoruz, dinliyoruz, elini öpüyoruz ama tabii öyle ikili yakın bir tanışma yok. Safiyyüddin Bey'le tanışıyorlar haliyle. Bir ara Safiyyüddin Bey'e dedim ki "Böyle böyle bir durum var "Yadigar-ı Şemsi". Bu kitabı yeni harflere aktarabiliriz, yayınlatabiliriz, neşredebiliriz. Artık bunu Fehamettin Efendi'ye nasıl söylersiniz... ne yapalım bu kitabın bu şehrin kültür tarihi açısından çok önemli olduğunu biliyoruz. "Bir sorayım" dedi "müsait bir zamanda". Söylemiş, ne yazık ki izin vermemiş. O zaman kütüphanenin hepsi onun kontrolünde, izin vermemiş.

Halbuki o kitabın 30'lu 40'lu yıllarda neşri için çalışılmış, bir şeyler olmuş. Daha sonra öğreniyorum, belgeler görüyorum. Böyle üç beş sayfalık daktilolar gördüm. Yani basmak istemişler ama sonra olmamış veya bir yerden sonra olmamış. Neticede Fehamettin Efendi yok deyince yok, bitti. Bir daha ikinci defa söylememiz mümkün değil. Göçtüktan sonra her kütüphanenin başına gelenler o kütüphanenin başına da geldi. Geçen sene buradaki kitap fuarına bizim Turkuaz Nedret Bey geldi, o da epey macera anlattı: "Onun torunlarından biri vardı getiriyordu, bize satıyordu, harçlık yapıyordu; Harçlıksız kaldıkça getiriyor, biz de alıyoruz. Bir defasında epey sıkıntı çektim" dedi. Kütüphane dağılmaya başlamış ama ne yapalım biz de ulaşamıyoruz. Nihayet birkaç sene sonra öğrendim ki Ahmet Özkul diye bir doktor dostumuz var. Ahmet Özkul, bu kitapların bir kısmını satın alan bir antikacı ailenin eniştesi. Antikacı olan Ahmet Erdönmez, Konyalı. Bir görüşelim bu kitabı yayınlatalım dedim. O da sağ olsun "olabilir" demiş ve bir gece onun deposuna -depo gibi, çünkü müze olamadı henüz- gittik. Her çeşit şey toplayan bir antikacı ama her şey var. Kitap da var tabii. Gittim o gece orada baktım, ettim. İlk defa kitaplarını gördüm ve "Yadigar"ı buldum aralarından. Diğerlerine bakamadım bile, sevincimden tabii biraz da. Kitabı aldım dedim ki "bunu yarın fotokopi yaptırırım", o zaman tarama işleri yok. "Fotokopi yaptırırım, size yarın tekrar getiririm". Böylece "Yadigar-ı Şemsi"yi temin etmiş olduk 80'li yılların sonu ya da 90'lı yılların başı. O günlerde *Dergâh* dergisinde çıkan bir yazımda da yazdım.

Tarih düşmüşsünüzdür.

Tarih düştüm mü bilmiyorum ama yazımda şu cümle vardı. *Dergâh*/Derkenar'da. "Evin kapısını gece kilitlemek adetim yok benim; hanım da tam aksi her zaman ayrıca kilitler kapıyı. İlk defa o gece kapıyı arkadan kilitledim. Ne olur ne olmaz yani "Yadigar-ı Şemsi" bizde, orijinal yazma müellif nüshası. Tek nüsha. Emanet, arkadan kilitledim kapıyı". Sonra Kadir Atlansoy diye bir Türk dili okutmanı vardı üniversitemizde. Benden de doktora yapıyordu. Onunla birlikte kitabı latinize ettik. Tabii bu konunun temel kitabı ama Bursa'ya geldikten itibaren Bursa ile ilgili çalışmaya başlamıştık yavaş yavaş. "Yadigar-ı Şemsi"yi ilk yıllarda 1977'den 90'a

kadar temin edemedik. “Yadigar”ı temin edemediğimiz için *Tarikatlar ve Tekkeler* diye bir kitaba başladım. Yani *Bursa’da Tarikatlar ve Tekkeler*’in ilk baskısı 1990... Küçük bir cilttir, sonra ikinci bir küçük cilt yayınlandı. Onlar o “Yadigar” a ulaşmadan yazıldı. O yıllarda *Yadigar*’a ulaşıyorduk belki o kitap daha sonra çıkacaktı, bilemiyorum onu. O da bir kader meselesi. Neticede biz yavaş yavaş Bursa’nın tekkelerinden bahseden yazılar, makaleler yazmaya başladık ve o zaman Cahit Çollak dostumuz vardı burada, Uludağ Yayınları’nın sahibi. O da eski *Hareket/ Dergah*’tan arkadaşımız. Uludağ Yayınları diye bir yayınevi kurdu ve *Bursa’da Tarikatlar ve Tekkeler* İstanbul’da basıldı o zaman. Hatta ismi için de Mustafa Kutlu Ağabey’e birkaç isim gönderdim, böyle alternatifli. O, bunu seçti: *Bursa’da Tarikatlar ve Tekkeler*. Böylece o macera başladı. O gün bugün devam ediyor.

Hocam sizin bibliyografyanıza bakıldığı zaman, İbn Arabî ve İbn Teymiyye’den başlayıp giderek Osmanlı son dönemine ve Cumhuriyet’e yoğunlaşan bir yazım seyri var. Sizi bu seyre Şemsettin Ulusoy ve Ali Birinci örneğinde olduğu gibi kader mi oraya sevk etti? Mesela şu anda, Mevlana üzerine ya da Mesnevi üzerine çok fazla çalışma olduğu söylenebilir, belki İbn Arabî üzerine... Yani büyük isimler, büyük kurumlar, büyük eserler üzerine yoğunlaşan bir erken dönem çalışmaları var. Fakat bunların içerisinde tasavvufun, medresenin, tekkenin de en çok tenkit edildiği dönem yani Osmanlı’nın kendini tenkit ettiği ve yetersiz kabul ettiği dönem biraz daha eksik kalıyor belki. Bu boşluğu biraz değerlendirmek mi istediniz?

Eserlerimin bütününe bakıldığında öyle bir fotoğraf mı görülüyor bilmiyorum. Ama çok planlı bir tavrım yok benim. Bursa’da yaşıyorum. Branşım tasavvuf tarihi. Bu şehrin tarikatlar tarihi ile ilgilenmem gerekir, evet. Buraya kadar planlı. Gerisinde zuhurata tabiyiz. Ben “şu boşluk var, o boşluğu doldurmam lazım” diye düşünmedim. Mesela benim son döneme odaklanmamın bir sebebi 90’lı yılların sonunda gelen bir seçmeli derstir. Bizim tasavvuf tarihi diye bir dersimiz vardı zaten. İlaveten 90’lı yılların seçmeli ders modasına uygun olarak bir ders kondu adı “Günümüz Tasavvuf Hareketleri”. Bu YÖK’ün koyduğu isimdir.

Bu seçmeli dersleri şimdi üniversiteler de koyuyor malum ama o zaman YÖK’ün mü?

Merkezî sistem tabii, merkezî otorite. YÖK’ten geldi. İsim babası YÖK’tür. 28 Şubat’ın da en civcivli zamanları. Evet, ne anlatacağz diye düşünürken bu dersi de hocam sen okut dediler. “Günümüz Tasavvuf Hareketleri”ne başladık ve ilk zaman hemen çocuklar için not lazım, böyle bir kitap yok. Bir iki fotokopi, bir iki makalemle bir şeyler topladım. Besmeleyle başladık. Sonra ertesi yıl biraz daha genişlettik, biraz daha genişlettik, derken bu ismi taşıyan kitabımızın da

macerası böyle başlamış oldu: *Günümüz Tasavvuf Hareketleri*. O da Türkiye Yazarlar Birliği ödülü aldı 2001’de.

Diğer yazılarım, makalelerim, konuşmalarım ki sonradan birçoğu kitaplaşıyor. Diyelim ki en son “Buhara, Bursa, Bosna” çıktı. Buradaki makalelerimin hemen hepsi belki bir-iki istisna değişik yerlerde yayınlanan yazılarımdır. Bazen onların başlıklarını değiştiriyorum, bazen özetliyorum, bazen genişletiyorum. Ama genelde o makale bünyesini koruyor. Burada mesela bir tanesi Hindistan’la ilgilidir. Niye Hindistan’la ilgilidir? Büyük ihtimalle mesela şu anda misal veriyorum yani. Bir sempozyum için benden öyle bir makale istemişlerdir. Onu yazdım, adı ona yakın da olabilir, daha sonra kitabımıza o şekilde girmiş oluyor. Şimdi Hindistan’la ilgili de bir makale var, Kuzey Afrika’yla ilgili de bir makale var. Onlar sonra o kitapta bir şekilde bir araya geliyor.

Günümüz Tasavvuf Hareketleri öyle değil. *Günümüz Tasavvuf Hareketleri* biraz daha farklı. Mesela, yıllar önce *İlmi Araştırmalar* ismiyle bir dergi çıkıyor -Akif Aydın Hoca yönetiyordu bu *İLAM* dergisini- orada çıkan uzun bir makale vardı, Sadettin Evrin’le ilgili. Şimdi o makale -hafif değişmiş olabilir- *Günümüz Tasavvuf Hareketleri*’nde de var. Ama mesela *Günümüz Tasavvuf Hareketleri*’nin uzun makalelerinden biri de Said Nursî’dir. *Günümüz Tasavvuf Hareketleri*’nde değerlendiriyorum tarikat ehli midir, değil midir? Nurcular, bu konuda anlaşıyor. Tabi ki bana göre tarikat ehli biridir. Bu yazı ilk defa bu eserde yayınlanıyor. Dolayısıyla o kitapta farklı yazılar var. Bu yazıların derlenip toparlanmasında da elli yıldır İstanbul’da yaşayan bir asistanım var: İsmail Kara.

Madem o kitapla ilgili fasıl açıldı bir şey daha söyleyeyim. “Günümüz Tasavvuf Hareketleri” dersini okuturken her yıl ilk derste şu tartışmayı yapardım. İlk soru: Sizin kafanızda günümüz tasavvuf hareketleri ifadesi hangi tarihten başlıyor? Bu dersi seçtiniz, geldiniz, daha okumadık ama kafanızdakini merak ediyorum. Bunu tartışıyoruz, konuşuyoruz herkese sorarım ayrı ayrı. Günümüz tasavvuf hareketleri sizin kafanızda hangi tarihten başlıyor? Kimisi 2019 diyor mesela, kimisi cumhuriyet devri diyor, kimisi çok partili hayat diyor. Bu böyle uzayıp gidiyor. Bu sefer onların lafı bittikten sonra ben diyorum ki bugünü anlamak için dünü anlamak için 1925’e inmek lazım. 1925’i anlamak için İkinci Meşrutiyeti bilmek lazım. İkinci Meşrutiyeti kavramak için Tanzimat’a... Neticede ben o kitapta Tanzimat’la başlıyorum, hızlı geçiyorum belki o bölümleri ama Tanzimat’la, hatta daha doğrusu 1826’yla başlıyorum: yani Bektâşiliğin yasaklanması, o meşhur olay. Ondan sonra bugüne geliyoruz. O kitabın bir özelliği de şudur. Yaşayan insan yoktur orada. Yaşayan kişiler yoktur, bu da bir kısım insanlara tuhaf görünüyör. Halbuki adı “Günümüz Tasavvuf Hareketleri”. Niye böyle hocam diyor. Mahmut Efendi kim? Haydar Baş kim? Cemaati nasıl? O kendine göre onu arıyor, orada görmek istiyor, belki haklıdır kendine göre.

Yaşayan insanları bilerek almıyorum. Sebebini soranlara da diyorum ki “henüz sözü bitmedi!” Yaşayan insanların henüz sözü bitmedi. Sözü bitmeyen insanların da bir nevi lafının arasına giriyoruz, adam lafını bitirsin bakalım. Çünkü onun bütününe değerlendireceğiz. O kitapta ben şimdi Said Nursi’yi değerlendirdim niye? Eserleri var, eserlerinde tekeden de bahsediyor, tarikatlardan da bahsediyor, yeni dönemden de bahsediyor. Hepsine bakarak diyoruz ki bunun düşüncesi bu. Tesbit ve tahlil ediyoruz. Ama o gün için yani 1999-2000’li yıllar, Nurcuların büyük bölümünü temsil eden kişiler hakkında bir bölüm yazılabilirdi. Haydar Baş’ın başladığı nokta ile bugün geldiği nokta epeyce farklıdır. Bir de baskılardan dolayı takiyeye başvurular var. Bu da ayrı bir mesele... Bir insan sözünü bitirmemişse bilemiyoruz. Hayatının bir döneminde “A” demiştir sonra “B” diyecek, “C” diyecek. Bu sefer sen ortada kalıyorsun. Onun için orada o kitapta pek çok insan var. Makalelerini iktibas ettiğim bazı yaşayan akademisyenler var, onlar hariç. Bir derviş olarak değerlendireceksem bir insanı, onun bu dünyadaki vazifesinin bitmiş olması gerekiyor ki biz bütün görüşlerini ortaya koyalım. Cemaziye’l-evveline de bakalım cemaziye’l-ahirine de bakalım, son söz nedir? Allah da zaten “son nefes”e bakacak değil mi? Son nefeste “kelime-i şahadet” istiyoruz bunun için. İnsan son nefesinde nerede olacak onu bilmiyoruz. Onun için “Günümüz Tasavvuf Hareketleri”nin de macerası böyle. Bir de şu var: Kanunen yasak olan bir konunun yaşayan temsilcilerini afişe etmek. Bu da fitratıma uygun değil.

Kitaplarının bütününe bakıldığı zaman hocamdan [Süleyman Uludağ] farklı... Hocam çok mühim tasavvuf klasiklerini tercüme etti hem Arapçadan hem Farsçadan. Çünkü hem Arapçaya hakim hem Farsçaya. Benim ise iki tane küçük tercümem var. Onlar da sayılmaz yani. Niye? Çünkü ne Arapçam çok kuvvetlidir ne Farsçam. Dolayısıyla ben tercüme alanına niçin girmedim? Orada ben yetkili değilim. Tercüme alanına girmedim ama sadeleştirme alanına girdim. Yani Osmanlıcadan aktardığımız kitaplar var. Hocamla birlikte yine *Nefahatü'l-üns* tercümesinin aktarılışı var. Kendi yaptığım İsmail Fenni Ertuğrul’dan olsun Ferit Kam’dan olsun aktarmalar var. Bir de bu Ali Birinci üstadımızın 40 yıl önce verdiği görev var Şemsettin Mısri’nin eserleri. Onlarla hâlâ haşır neşir oluyoruz. Bazı yazma eserlerini gün ışığına çıkarmaya çalışıyoruz. Bazı matbu Osmanlıca eserlerini gün ışığına çıkarmaya çalışıyoruz arkadaşlarımla beraber. Uzun yıllarımızı alan bir eser de Kâmil Kepecioğlu’nun dört ciltlik *Bursa Kütüğü*’dür.

Hocam bundan sonraki çalışmalarınızdan da bahsetseniz, biraz mutfağınızla ilgili de ipucu alabilirsek. Odanızın sağında solunda hep dosyalar görüyoruz.

Bunlar, dosyaların üzerinde gördüğünüz isimler sevgililerim. Yalnız dosyaların bir kısmında da büyük harflerle “Tül-i Emel” yazıyor. Sırasını bekliyor. Ama bu kelime kültürümüzde müsbet anlamda kullanılmaz bildiğiniz gibi.

Bunlara dair çalışmalar mı gelecek...

Aslında bunların çoğu tasavvufçu değil gördüğünüz gibi ama “sevgilim” deyince benim o hikayemi de söyleyeyim size. 2000’li yıllara kadar talebem olanlar bu sözleri duymuştur benden. Bazen denk gelirdi söylerdim. Schimmel tasavvuf tarihçisi sayılır, Hamidullah değil. Yeri geldiğinde böyle hayran olduğumuz insanlardan da tabii bahsediyorduk, anlatıyorduk severek. Bazen biraz da dikkatlerini çekmek için derdim ki “Türkiye’deki sevgililerimi sormayın, onların ismi ben de saklı, yurtdışında iki tane sevgilim var”. Biraz dikkatlerini toparladıktan sonra diyorum ki “bunların biri kadındır biri erkektir.” Biraz daha şaşırıyorlardı bu sefer. Ondan sonra aşkımlı ilân ediyordum: “Bir Schimmel, diğeri Hamidullah.” Hamidullah’ı tabii daha önce tanıdım, Schimmel’i akademik hayata başladıktan sonra tanıdım. Ama Hamidullah’ı İmam Hatip’te okurken tanıyorum. Nasıl tanıyorum? Biz İmam Hatip’te okuduğumuz yıllarda -1960-70 arası diyelim- Hamidullah yılda üç ay İstanbul Edebiyat Fakültesi’nde ders verirdi. Bu dersler kamuya açıktı.

Salih Tuğ çeviriyormuş galiba.

Evet bazen Salih Tuğ, bazen Yusuf Ziya Kavakçı çeviriyordu. O zaman İslam Tetkikleri Enstitüsündeydi bunlar. İslam Tetkikleri Enstitüsü, biliyorsunuz İstanbul Darülfünun İlahiyat Fakültesinin bakiyesidir/yadigârıdır. O derslerini takip ediyordum Hamidullah’ın. İmam Hatipte ders saati dörde çeyrek kala biterdi. Oradan çıkıyordum yaya olarak İstanbul Edebiyat Fakültesine geliyordum. O zaman için büyük binalar ve böyle amfiler hoşuma da gidiyordu. Hatta yanlış hatırlamıyorsam kapıda Abdülhak Hamit Tarhan yazıyordu. Gidiyorduk, geliyorlardı anlatıyorlardı. Hamidullah’ı dinlerken mest oluyordum ama dediklerini çok da anlamıyordum. Çok derin konulara giriyordu. Bir yıl mesela sadece Yahudiliği anlattı. Bir yıl sadece Abbasileri anlattı. Böyle bir ders ama ben sadece yüzünü görmeye gidiyordum, ne anlatıyordu beni fazla ilgilendirmiyor. Yüzünü seyrediyordum, tiklerini; böyle kendine has tikleri vardı onun. Bir de mütercimlerin hatalarını yakalamasını takip ediyordum. Türkçe konuşmuyordu ama Salih Tuğ veya Yusuf Ziya Bey o cümleyi yanlış tercüme etmişse gene o mübarek gülüşüyle müdahale ediyordu. Şimdi dolayısıyla Hamidullah muhabbetimiz o gün başlıyor ve o gün bugün devam ediyor. Onunla daha sonra Kayseri’de de bir defa buluştuk. Konferansa çağırdık onu öğrenci derneği olarak. Orada da bir sohbetini dinledik. Onunla ilgili muhabbetimiz bu. Schimmel’le ilgili *Tasavvufun Boyutları* diye onun bir kitabı var, gerçekten muhteşem. Müsteşrikler arasında onun gibi geniş bir alanı kapsayan yok. Ahmet Karamustafa da diyelim sadece Bağdat’tan bir kitap çıkarıyor; o da muhteşem bir şey ama Schimmel öyle değil. Schimmel benim meşrebe daha yakın. Schimmel bir ayna tutuyor bütün İslam dünyasına ve on beş asra. Bir anlamda kendi dünyası da öyle, Pakistan’dan New York’a kadar değişik ülkelerde hocalık yapmış. Hele Hint Pakistan alt kıtasında uzun dönem

kalmış. İran hakeza biliyorsunuz, onun vefatından çok kısa bir süre önce onunla ilgili bir sempozyum düzenliyor. Şurada gördüğünüz fotoğraf, o sempozyumdan gelen imzalı bir fotoğrafıdır. Onun üzerine de bir yüksek lisans tezi yaptırmıştım, o vesileyle de irtibat kurulmuştu kendileriyle.

Hocam bu tezler bahsinden talebelerinize geçerseniz; şu ana kadar pek çok doktora ve yüksek lisans tezi çıktı sizin danışmanlığınızda. Doğrudan konu vermedim dediniz ama nasıl bir usulünüz var, toparlanırsa mesela hangi konular sizin için daha çalışılmaya değer oldu?

Şöyle bir prensibim bir huyum var benim. Son sınıfa gelmeyenlerle kesinlikle mastır doktora işlerini konuşmam. Şart, son sınıfa gelmek çünkü bazısı böyle çok erken giriyor o dalgaya diğer derslerini ihmal ediyor. Kesinlikle o kapıyı kapatıyorum. Bu odaya her zaman gelebilirsin ama bir daha diyorum dördüncü sınıfa gelene kadar yüksek lisans doktora lafını duymayacağım. Oturacaksın doğru dürüst bir batı dili doğru dürüst bir Arapça öğreneceksin. Farsçayı da ilave edersen et ve bütün derslere eşit mesafede olacaksın, bütün derslere. Sonra son sınıfta oturur konuşuruz. Bunun gerekçelerini de anlatıyorum onlara tabii niye böyle düşünüyorum vesaire. Son sınıfa gelen arkadaşlara düşüncelerimi söylüyorum ve yol gösteriyorum. Hangi dal olursa olsun dal da önemli değil yani. Şimdi mastır ve doktora için ise şöyle usulümü arz edeyim. Hocam tez yapmak istiyorum diyenlere diyorum ki neyi merak ediyorsun? Benim merak ettiğim beni ilgilendirir, sen neyi merak ediyorsun? Madem böyle bir yola girmek istiyor ve mastır yapmak istiyorsun, herhalde bir şeyler düşünmüşsün bir şeyleri merak ediyorsundur diyorum. O merak ettiğin konulardan beş tane yaz getir diyorum. Merak ettiğin konular öğrenmek istediğin, senin kafanda problem olan neyse bunlardan birkaç tane yaz gel diyorum birkaç gün sonra. Geliyor, onları oturup konuşuyoruz. Hangisi çapına uygun hangisi değil bazıları çok dar geliyor bazıları çok geniş oluyor mesela. Onları enine boyuna tartışıyoruz. Tek tek hepsini tartışıyoruz. Bazen bu beş konuyu ikiye indiriyoruz birinci celsede. Bir celse daha yapıyoruz, birkaç gün sonra veya birkaç ay sonra. O iki konu üzerinde biraz daha çalışıyorum. Geliyor, onun üzerinde bir celse daha yapıyoruz. Genellikle böyle iki üç celsede neyse, bazen birinci celsede karar veriyoruz. Bazı hocalar başka türlü yapıyor ona da saygı duyuyorum. Çıkartıyor defterini diyor ki şu risaleyi çalışmak lazım, senin yetişmene de katkısı olur risaleyi çalış diyor. Bu da bir yol ama ben bu yolu hiç uygulamadım. Zararlıdır anlamında değil, benim meşrebim bu.

İlk yönettiğim tezler de edebiyatla ilgilidir, aslında buranın edebiyat hocasıymın aynı zamanda. Edebiyat hocası gelene kadar edebiyat derslerini de ben okuttum. Tabii hemen tasavvuftan yüksek lisans veya asistanımız olmadığı için de böyle oldu. Murat Yurtsever diye bir arkadaşımız var burada şu anda edebiyat hocası. Onun tezini yönetmek bana düşmüştü. Onun tezi de İsmail Hakkı Bursevi'nin

Divan'ı. Daha sonra *Yadigar-ı Şemsi*'yi beraber yaptık dediğim Kadir Atlansoy arkadaşımız, o da edebiyattan, Türk İslam Edebiyatı. O da daha genel tabakat kitaplarındaki bilgileri toplayarak yazma eserlerdeki bilgileri toplayarak "Bursa Şairleri" diye bir tez yaptı, doktora tezi. Daha sonra diğer konular geldi. Bu günlerde -geçen gün telefonla görüştük de onu hatırladım- 90'lı yıllarda Üftâde üzerine bir tez var Mustafa Bahadıroğlu diye bir arkadaşımız. Dışarıdan yaptığı bir tez, diyanet mensubuydu kendisi. Üftâde üzerinde mastır yaptı. Sonra doktora tezi de o mecrada oldu. Bu Üftâde'nin *Vakıat*'ı var, onun üzerine bir doktora hazırladı. Bu Üftâde'nin *Vakıatı* da şu: Aziz Mahmut Hüdâyî, Üftâde'nin müridi biliyorsunuz. Üftâde'nin sohbetlerini not alıyor. Bunun bir adı da *Sohbetname*'dir malum. Bu Gaybi'de de var. Sohbetnamenin bir adı da vakıat. Bir müridin müşhidinin sohbetlerini kaleme alması. Bu bizim için çok mühim, çünkü kaydedilmeyen sohbet uçup gidiyor. Üftâde'nin kitabı yok şimdi doğru dürüst, Üftâde'nin şiirleri var ama vakıatı var birde, o çok önemli. Aziz Mahmut Hüdâyî büyük bir iş yaptı bence. Arapça olarak yazmış. Muhtemelen Üftâde Türkçe konuşuyordu o, onu Arapçaya çevirmiş. Şimdi onu hala neşredemedik mesela. Tek nüshası Üsküdar Selimağa'da ama ancak yarısını yapabildi. Süresi de doldu, neticede bitiremedi. Daha sonra bu Paul Ballanfat diye biri var o ilgilendi bu konuyla. Şu anda Galatasaray'da. Bir ara buraya gelmişti. Burada çok ilgi duydu buna. Ben dedim ki o zaman ben sizi Mustafa Bey'le irtibatlandırayım birlikte çalışın, o da çalışmak istiyordu o konuda. İrtibatlandırımdı onları ama hâlâ bir şey çıkmadı ne yazık ki. Dolayısıyla verdiğim tezlerde de bir şehir milliyetçiliğim yok. Bursa olacak, Bağdat olacak, Mekke olacak öyle bir huyum yok. Önemli olan aday aşkla şevkle çalışsın. Şimdi burada Profesör Abdurrezzak Tek diye bir arkadaşımız var. Ona buradaki Abdüllatif Kudsi'yi verdim doktora tezi olarak. Sizin Şeyh Vefa'nın müşhidi o. Onu çalıştı ama öbür asistan Profesör Salih Çift, o da Türkistan coğrafyasından bir sūfiyi, Hakim Tirmizi'yi çalıştı. Dolayısıyla mastır olsun, doktora olsun biraz kişilere bıraktım onu. Ondan sonra da yardımcı olabildiğimiz kadar olmaya çalıştık.

Bursa'da olmak bu açıdan bir avantaj mıdır hocam dezavantaj mıdır İstanbul'a göre. Bunları çalıştırmak, talebe bulmak ve kaynaklara ulaşmak açısından.

Bence menfi bir durum yok, hele şimdiki imkanlara göre düşünürsek. Tabii eskiden biraz öyleydi belki ama şimdi imkanlar artık hepsi bir oldu. İmkanlar açısından ben bir şey hissetmedim ama şunu her öğrenciye de söylerim. İstanbul'un dışındaki her yer taşradır. Bu da kesin böyle; ilmî hayat için de böyle. Doğru, taşradayız bunda şüphe yok. İlk başkent olmamıza rağmen ama kaynak açısından böyle bir sıkıntı hissetmedim. "Keşke İstanbul'da olsaydım" hiç demedim bugüne kadar. Emekli olduktan sonra bir iki üniversiteden teklif geldi, bir tanesinden çok ısrarla geldi, ona da evet demedim. O manada memnunum Bursa'dan.

Bir dipnot bilgisi söyleyelim. Geçen sene ve daha doğrusu 2007'den başlayalım bir kütüphane hikayemiz var. 2007'de Süleyman Uludağ hocam emekli oldu. Aklımdan şöyle bir şey geçti. Dedim ki kitaplarımı vakfedeyim, hocaminkileri de alayım bir kütüphane kuralım Bursa'da. Hocama da söyledim, hocam zaten o konularda rahattır. Olur dedi ve o zamanki Osmangazi belediye başkanı daha sonra büyükşehir belediye başkanı olacak olan arkadaşına söyledim. Dedim ki sayın başkanım Bursa'da bir kütüphane kuralım. Bu kütüphane üç konuda iddialı olsun. Bir tasavvuf tarihi, iki Osmanlı tarihi, üç Bursa tarihi. Bu üç konuda dünyada ne varsa toplayalım, alalım bu üç konunun mütehassısları buraya gelsin. Böyle tatlı tatlı anlattım dinledi, dinledi. Sonunda dedi ki "hocam bu kütüphaneye günde kaç kişi gelir". Tamam dedim, bu defteri kapattım ben bu soru üzerine. Vakit 2007 idi, geldi geçti bu, yalnız bir iki sene sonra "hocam kütüphane kuralım" dediler ama bu sefer de ben "hayır" dedim.

Bursa Araştırmaları Merkezi gibi bir şey kuruldu herhalde.

Doğru, fakat o tamamen yayın üzerine; kütüphanesi yok. Neticede bu kütüphane işi böyle olunca ben de kitaplarımı dağıtıyordum. Şu anda yeni kurulan bazı İlahiyat fakültelerinde birkaç koli kitabım vardır. Kütahya'da var, Afyon'da var, Çanakkale'de var, Bolu'da var ve bunların dekanları da bizdendi bir dönem. Onlar da vesile oldu. Meselâ Millî Eğitim'in çıkardığı meşhur 15 ciltlik *İslâm Ansiklopedisi* var. Bu köyde/Güneyce'de idi. Bir gün babam "Mustafa bu kitapta çok bilgi var, burada okuyan yok. Bursa'ya götür" dedi. Getirdim. O ansiklopedi şu anda Kütahya İlahiyat Fakültesinde. Böyle verdim, birkaç yere dağıtıyordum kitaplarımı o iş olmayınca. Vazgeçmiştim yani.

Önceki sene eski doktora öğrencimiz İl Kültür Müdürü oldu, Dr. Öğretim Üyesi Abdullah Damar. Bir teklifte bulundu. "Hocam" dedi "bir kütüphane kuralım bakanlık adına". Teklif de onlardan gelince hayır diyemedim. Ankara'dan Kütüphaneler Genel Müdürü ve iki daire başkanı geldi, oturduk, konuştuk. Süleyman Bey de vardı, anlaştık. Kütüphanemizi verdik, kütüphane kuruldu. Adı "Bursa Tasavvuf Kültürü ve Edebiyatı Kütüphanesi". Bakanlık bize çarşının merkezinde (eskiden Merkez Bankası olan) 750 metrekarelik bir yer tahsis etti ve biz oraya Nisan 2018'de taşınacaktık. Mayıs'ta ben emekli olacaktım çünkü. Nisan 2018'de oraya taşınacağız, geniş bir mekan. Sohbet salonları da olan bir mekan, dolayısıyla kütüphane ve kültür merkezi olacak. Bize oda tahsis ettiler -biz öyle bir şey istemedik-. Hatta o zaman genel müdür şöyle dedi "Fuat Sezgin'in İstanbul'daki sergisi/kütüphanesi gündemdeydi- "Hocam onu yaptık, burası da ikincisi olacak" dedi. İyi dedik. Sözleşmeyi hazırladılar. Biz sözleşmeyi geçen sene Mart'ta Kütüphaneler Haftasında vali beyle imzaladık. Fakat şimdi adet; binalar onarılarken bakıyorlar depreme dayanıklı mı değil mi diye. Depreme dayanıklı değil demişler binanın giriş katı bu. Ama diğer üç katında şu anda kültür

müdürlüğünün birimleri çalışıyor ama orası boş, depreme dayanıklı değilmiş. Dolayısıyla o kütüphane maceramız orada kaldı. Resmen kurulmuş olan bir kütüphane. Daha sonra arkadaşlar başka bir yer arayalım dediler, bir yer bulundu şu anda Osmangazi Belediyesi'ne ait bir yer bulundu. Ama küçük bir Osmanlı evi, onarılmış onarımı bitmiş küçük bir mekân. Yani geniş olsaydı güzel olurdu ama şu anda orası olacak gibi.

Burası hem kütüphane olacak hem de kültür merkezi gibi.

Gibi ama işte eski yer ona müsaitti, burası ona müsait değil. Buraya sığar mıyız sığmaz mıyız onu dahi bilmiyorum ama deneyeceğiz, Osmangazi Belediyesi de sıcak bakıyor.

Nerede hocam?

Merkezde, Tahtakalede'den Pınarbaşı'na çıkarken Üç Kurnalar Camii'nin kible duvarına bitişik bir bina. Pınarbaşı mezarlığının doğu köşesiyle karşı karşıya.

İnşallah sorunsuz hallolur.

Şu anda burada gördüğünüz kitaplar benim değil. Siz de Bilim ve Sanat Vakfı olarak buraya kitap gönderebilirsiniz bol bol. Ama bana göndermiyorsunuz, kütüphane devlete ait.

Setbaşı'ndaki şehir kütüphanesinin Bursa kitaplığı diye bir bölümü vardı...

Ama geliştirilemedi, ne oldu bilmiyorum. Şeriyeye sicillerinin fotokopileri orada, orijinalini Ankara'ya götürdüler. Doğrusu insanın da ayağı bir kütüphaneye alışması lazım. Benim oraya hiç ayağım alışmadı, daha çok bu Yazma Eserler Kütüphanesi var Bursa'da. Benim hemen her gün uğradığım yerd orası. Sonra oradan da koştuk. Dolayısıyla o Yazma Eserler Kütüphanesi var, devam ediyor. Belediyelerin kütüphaneleri var. Halk kütüphanesi var artık bu açılırsa böyle bir kütüphane olacak. Belediyenin birkaç tane kütüphanesi var. Bu meşhur Malik Aksel'in oğlu da büyük bir kitap meraklısı. Babasının kitaplarından öte kendisinin de yıllarca topladığı çok zengin bir kitap koleksiyonunu Büyükşehir Belediyesine verdi, o da bir kütüphane açtı. Kız Lisesi'ne yakın bir yerde ama ne yazık ki kütüphaneler şu anda lise talebelerine test çözmek için bir mekan oluyor. O kadar.

Kütüphane ve araştırma merkezi gibi denirse o zaman belki daha ilgililer gider. Hocam son olarak mevcut tasavvuf çalışmalarını nasıl görüyorsunuz, ihmal edilen, boş kalan alanlar hakkında değerlendirmeleriniz neler olur?

Şimdi bir defa son yüzyılı yuvarlak hesaplayarak konuşursak 1925'ten 1950'ye kadar (46 da diyebilirsiniz) bir defa kuş uçmuyor. Hiçbir şey yok tasavvulla ilgili, kitap yayınlamak, dergi çıkarmak sıfır. Yani mutlaka görmüşsünüzdür o Türkiye

bibliyografyası var cilt, cilt. Onlara bakarsanız 30'lu 40'lı yıllarda hiç bir şey yok. Dolayısıyla 50'den sonra bir kıpırdanma başlıyor. Bu konuyu anlatırken, tasavvufun dünyaya bakış şeklini anlatırken cemâlî ve celâlî tecellilerle anlatıyorum bazı olayları. Yani diyorum ki hayatın iki ana damarı var sufilere göre: bir celâlî tecelliler, bir de cemâlî tecelliler. Yani bir sıkıntılar var, bir de güzellikler var ve dervişler bunu söylerken şunu da söylüyorlar: "Celal içre cemal vardır". Bir de Türkiye Cumhuriyet'inde dinî hayatın en sıkıntılı yılları hangi yıllardır? 30'lu yıllardır. En sıkıntılı en karanlık yılları 30'lu yıllardır, yani celâlî tecelliler. "Celal içre cemal vardır" sözümüz o zaman ne olacak dersenez 30'lu yılların da cemâlleri var gayet tabii. Bakınca görülür. Yani dinî neşriyat açısından diyorum sadece, tasavvuf açısından değil. Tasavvuftan o kelimeler yasak dedim ama dinî neşriyat açısından 30'lu yılların cemâlî tecellileri var. Bunların birincisi "Elmalılı Tefsiri"dir, o yıllarda yayınlanmaya başladı. İkincisi onun ikiz kardeşi "Tecridi Sarih Tercümesi"dir. 40'lı yıllarla birlikte diyelim, gerçi 39'da Milli Eğitim bakanı oldu ama bir de Hasan Ali Yücel'le ilgili bir cemâlî tecelli var. Bunu bizim cenah pek kaale almıyor genelde Hasan Ali Yücel'i menfi işleriyle anmak istiyor ama bence onun da müthiş bir cemâlî tecellilere vasıta oluşu var. O da Şark klasikleridir. Şark klasikleri çok önemlidir. Bugünden bakınca çok küçümsenebilir bu. Bazısı şöyle diyor "Hasan Ali Yücel dünya klasikleri diye bir sürü kötü şey de yayınladı". Dünya klasiği diye yayınlar tabii, o da o işin içinde kötü mü iyi mi o ayrı mesele ama Hasan Ali Yücel'in bence bu Şark klasikleri sebebiyle tasavvuf kültürü bir nefes aldı ilk defa, 25'ten 40'a kadar nefessiz kalmıştı adeta. İlk defa "Mevlana" kitabı çıktı, hem de devlet çıkarıyor. İlk defa Muhyiddin İbn Arabî'nin "Füsus"u yayımlandı. İlk defa İbn Ataullah İskenderiye'nin "Hikemi Ataiyye"si yayımlandı. İlk defa "Kuşeyri Risalesi" ve "Sadi" yayımlandı. "Gülistan", "Mukaddime" yayımlandı. Müthiş bir cemâlî tecellidir. O karanlık dönemden sonra. Niye? Çünkü harf devrimi de olduğu için insanların tasavvufla ilgili okuyacağı bir şey yok. Öbürünü de suç unsuru görüyorlar zaten, eski harf gördüler mi. Dolayısıyla insanlar bayram ediyorlar adeta; az çok kitap okumaya meraklı olanlar. Ve bir şey daha oluyor yine onu da böyle dudak kıvrarak kaydediyoruz ama o gün için onları "nisan yağmuru" gibi yorumluyorum. Tercüme edilen İslam *Ansiklopedisi* o günkü şartlarda tam bir nisan yağmuru. Bugün bakarsan müsteşrikler şöyle yaptı da böyle yaptı da... Tabii 2019'un şartlarından gazel okumak kolay, ama o yıllarda insanlar din adına bir şey okuyor, başka yok. Çünkü tarikat adı geçiyor orada, şeyh geçiyor, tekke geçiyor. Başkası yok. Onun için bu tecelliler mühim yani biri tefsir, biri hadis, biri de ansiklopedi ve tercüme kanadı diyelim. Çünkü klasikler de tercüme ediliyor, tabii ki onları tercüme edenler de o Osmanlı döneminde yetişen insanlar. Aynen Elmalılı Hamdi gibi, Ahmet Naim Efendi gibi, Kâmil Miras gibi insanlar.

1946'dan daha doğrusu İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hafif bir değişim başlıyor itiraf etmek lazım. Dinî dergilere bakarsanız 1947'de epeyce dinî dergi vardır. İşte 48-49-50. 1950 ile birlikte bir başka mecra açılıyor. Derken 60'lı yıllar,

tercümeler... Ama akademik hayata gelmek için biraz daha beklemek gerekiyor. Bu 50'li 60'lı yıllarda tabii ki bir şeyler var. Dergiler de var artık mesela *Tasavvuf* diye bir dergi çıkıyor 48-49'da, Murat Bardakçı'nın dedesi Cemal Bardakçı tarafından. Böyle daha çok felsefi boyutu olan İbn Arabi neşvesinde bir dergi. 50'li yıllarda daha farklı dergiler çıkıyor. *Sohbet* diye bir dergi çıkıyor. *Sohbet* diye bir dergiyi ilk defa Schimmel'in kitabında görmüştüm dergiyi görmeden önce. Ama akademik neşriyat için belki 70'li yılların sonu, 80'li yılları beklemek gerekiyor. Özellikle ilahiyat fakülteleriyle birlikte YÖK'le birlikte diyelim isterseniz bu tez çalışmaları birçok tasavvufî konuyu birçok tasavvufî şahsiyeti gündeme getirdi, tezler yapıldı, bunların mühim bir kısmı basıldı. Bunların kalitesi nedir tabii ki tartışılır, o kapı açık. Beğenen olacak, beğenmeyen olacak. Mesela bu akademik çalışmalarda bazı hocalarımız ince eleyip sık dokuyan bir yapıya sahiptir. Bazı hocalarımız ise bu 50 yıllık kesat döneminden sonra böyle bir fırsat doğdu diyerek fazla ince eleyip sık dokumayalım düşüncesini savunuyor. Zaten akademik hayatta bütünüyle herkesten aynı performansı beklemek mümkün değil. Dolayısıyla bu araştırmaların hepsi dört dörtlüktür; akademyada olan her çalışma muhteşemdir; öyle bir kanaatimiz zaten yok. Zayıf olanı var, iyi olanı var, çok iyi olanı var. Bu biraz da danışman hocalarımızın çabaları, gayretleri ve ufku. Danışman hocanın ufku belirleyici, danışman hocaların yaptığı yönlendirmeler sorduğu sorular tabii ki çok önemli. Burada güzel çalışmalar var, birçok konuyu aydınlatıyoruz ama daha yapılacak çok iş var. Eksiklerimiz/zaaflarımız var. En önemlisi akademik ego. İsmail Erünsal Hoca'nın cümlesi çok güzel: "Bizim akademisyenler manastırlarda keşiş olacaklarına, televizyonlarda artist olmaya çalışıyorlar".

Hocam biraz önce Cumhuriyet döneminin aşamalarını da saydınız ama belli dönemleri çok karanlık. Netice itibarıyla tamamına baktığımızda aslında "illegal" yapılar ve yer altında yaşıyor. Ülkenin de bir gerçeği dolayısıyla. Tasavvuf tarihi Cumhuriyet döneminde de canlı organizmalar. İleride tarihçilerin Cumhuriyet Dönemi'ni çalışırken bu kadar kapalı yapıları hangi kaynaklar üzerinden çalışılabileceğini düşünüyorsunuz, böyle bir soruya siz ne cevap verirsiniz?

Evet zor olacak o çalışmalar. Çünkü sizin de ifade buyurduğunuz gibi illegal bir hayat. 1925'te kapandılar. 30'daki Menemen Olayı bunun tuzu biberi oldu ve bu 40-50'lilere kadar sürdü. Şimdi bu dönemle ilgili bir tekke faaliyeti çok zor bir şey. Öyle koyu karanlık dediğim şey o, öyle bir baskı var ki nefes alamıyorsunuz adeta. Bundan şöyle bir genelleme yapmakta hiçbir mahsur yok. Devletler bir şeye sert tavır takındığında o iş otomatikman ray değiştiriyor. Başka yapacağınız bir şey yok çünkü. Bu yasakla birlikte bu yol kapanınca ya da bu derenin önünü kestiğiniz zaman başka mecra bulacak kendine ve yahut o set suyu tutacak; tutacak ama bir müddet sonra patlayacak ve daha büyük bir felaket olacak. Dolayısıyla Türkiye'nin özellikle 1925-45 arasıyla ilgili fazla bir şey bulunacağını tahmin etmiyorum bu baskıdan dolayı. Peki, bu insanlar öldü mü? Yok, ölmedi. 1925'te tekke

şeyhi olanlar 1935’te hayatta. Ama büyük bir kısmı o defteri kapatıyor; korkudan kapatıyor, keyfi olarak değil. Gönüllü olarak kapatan var mı? Var, gönüllü olarak da var. “Bu iş bitti” deyip o defteri gönüllü olarak kapatanlar da var, bunlar tek tip değil yani. Bu defteri “fincancı katırlarını ürkütmeden” açık tutanlar var mı? Var, onlar da var. Bu defteri hiçbir şey konuşamadığı halde yazan var mı? Yazan da var. Bunlardan biri de bizim Şemsettin Efendi. Şemsettin Efendi’nin 1925’ten sonra ağlayarak yazdığı şiirler var; anlaşılıyor ki ağlayarak yazmış onu. Ama bunların hiç biri düne kadar yoktu piyasada. O kitaplarını da bulduk yayınladık ama yazılış tarihi 25, 26, 27, 28. Ve ağlıyor. Ağlıyor bu “adam”, çünkü 1000 yıllık bir geleneğin son halkası ve bambaşka bir hayata icbar ediliyor. Düne kadar Bursa’nın en değerli insanı olan bugün “vatan haini”. İtibarsızlaştırma zirvede. Bunu tabii hazmedemiyor. Oturuyor o şiirini yazıyor, yazıyor ama yayınlama(ya)mıyor. Ama aynı şahıs Cumhuriyet öncesi yazdığı yazılarda -islah için- tekkelerin çöküşüne de temas ediyor.

Dolayısıyla bu karanlık -isterseniz onu başka, daha yumuşak bir kelime ile isimlendirin- dönemle ilgili fazla bir şey yok. Bugün tarikat/cemaat/vakıf adını alanlar, o tarikatların kurumları, vakıfları, dernekleri vesair şeylerin hiç biri yok. Dolayısıyla yarınki araştırmacılara bu son dönem, son çeyrek yüzyıl diyelim veya son 50 yıl da olabilir bu anlamda doküman daha fazla. Ama o dönemle ilgili öyle dernek kurmak, cemiyet kurmak, vakıf kurmak mümkün değil zaten. Yüz yıl sonra bugün Diyanet ve İlâhiyat camiası şunu tartışıyor: Dinî hayatın kapalı olan bu “damar”ı nasıl açılacak? Stend kurtarır mı, bypas mı gerekir? Cevap çok zor. Bugün için ayrıca Anayasal engel var. Bendenize göre tabib-i hâzıkın kararına uymak gerekir. O nerede?

Sizin şahsi tecrübelerinizden hareketle sorarsam siz günümüz tasavvuf hareketlerinin aktörleriyle de bir kısmını tanıdınız, bir kısmı hakkında dolaylı belki epeyce bilginiz oldu. Gayri matbu eser bırakmış çok fazla mıdır?

Evet, doğrusu o konuda şu anda bir şey söyleyecek durumda değilim. Filancanın şöyle bir kitabını duydum diye pek bilgim yok. Daha doğrusu böyle tecesüslerim/meraklarım pek yok. Bu Şemsettin Efendi gibi olanlar mutlaka vardır, var olduğuna inanıyorum. Ama filancanın kitabı vardır, vasiyet etti ölümünden sonra basılacak ama basılmadı veya kayboldu bu tip bilgilerim fazla yok. Bununla birlikte Şemsettin Efendi’nin tek olduğunu düşünmüyorum. Mutlaka vardır. Bir kısmı bu ifadelerini daha net belki söylüyordur, bir kısmı biraz örtülü söylüyordur. İnşallah kaybolmamıştır. Bir de şu var malum; Harf İnkılabı’ndan sonra ayrı bir baskı var. 28’den sonra bu kitaplara karşı “aman evimden/elimden çıksın da ne olursa olsun” psikolojisi yaşandı. Pek çok şey kayboldu ne yazık ki o günlerde, pek çok şey yok edildi. Bilerek yok edildi. Evinde o kitapla “basılması” büyük bir felaketti çünkü. Kraldan çok kralcılar vardı. Vur deyince öldürenler vardı. Onun

için o tip kayıplarımız vardır. O birinci dönem şahitlerinin kitapları önemli. Daha sonrakilerin o kadar önemli değil.

“Bektâşilik” kitabını duymuştum Sadık Vîcdânî’nin. *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye’si* basıldı. O da yakın dönem ama eski harflerle basıldı. Sonra Enderunlu İsmail Ağabey’den duymuştum: “Vîcdânî’nin bir de Bektâşilik kitabı var bende, yazma. Fakat onu şimdilik yayınlamayı uygun görmüyorum.” demişti. Kendince orada Sadık Vîcdânî’nin bazı kanaatlerine mi katılmıyor neyse onu da hatırlamıyorum ama geçen sene o kitap çıktı. (Bu sene de Vîcdânî’nin vefatının 80. yılı. Onunla ilgili bir makale hazırlıyorum.) Belki bu tip kitaplar vardır bir yerlerden bulunacak çıkacak ama bu harf inkılabı olmasaydı belki şansımız daha fazla olacaktı. Birçok tasavvuf kitabı bir şekilde bize ulaşacaktı. 30’lu 40’lu yıllarda yazılan birçok tasavvuf kitabı bize ulaşacaktı. Ama bu tekkelerin kapatılmasının, üstüne üstlük bir de o “tsunami” olunca, ihtilaller birbirini takip edince birçok şeyi kaybettik. Yazma kabiliyeti olanlar da vazgeçti, yazarlar imha etti. Dervişler böyle hüznün verici olayları anlattıktan sonra sözü şöyle bağlarlar: Sırr-ı kader azizim.

Hocam vakit ayırdığınız ve değerli görüşlerinizi paylaştığınız için çok teşekkür ederiz.

Mülakat ve Düzenleme

Yunus Uğur

Serhat Aslaner

Yusuf Ziya Altıntaş

Fatma Deniz Uzundağ